

**TRAINING NEEDS OF PROFESSIONALS WORKING WITH LGBT+ FAMILIES
AND ACADEMIC CURRICULA ASSESSMENT**

WSTĘP: OCENA POTRZEB I PROGRAMÓW AKADEMICKICH

Większość z 28 krajów członkowskich Unii Europejskiej (UE) posiada regulacje prawne, które gwarantują równe prawa osobom LGBT+ i ich rodzinom. Heteronormatywność pozostaje jednak normą kulturową, co prowadzi do powstawania środowisk niesprzyjających równości. W konsekwencji, zarówno w praktyce profesjonalnej, jak i w kształceniu akademickim, pojawia się ryzyko powielania dominujących norm i perspektyw społecznych prowadzące do marginalizacji lub ograniczenia rodzinom LGBT+ dostępu do usług. Dyskryminacja taka często nie wynika z czyichś złych intencji, ale jest zakorzeniona w zasadach działania instytucji w takich obszarach jak edukacja, pomoc społeczna, opieka zdrowotna.

Celem tego raportu jest ustalenie potrzeb osób pracujących w sferze edukacji, opieki zdrowotnej, pomocy prawnej i społecznej w kwestiach dotyczących rodzin LGBT+, a następnie porównanie ich z aktualnie dostępną ofertą edukacyjną na poziomie akademickim w trzech krajach biorących udział w projekcie: Hiszpanii, Polsce i Włoszech.

W celu pogłębienia naszej wiedzy na ten temat starano się:

- Ocenąć obecność treści i informacji na temat kompetencji dotyczących pracy z rodzinami LGBT+ w programach akademickich w powyższych dziedzinach;
- Zbadać doświadczenia profesjonalistów i profesjonalistek kontaktujących się z rodzinami LGBT+ w ramach swojej pracy;
- Zbadać punkt widzenia oraz doświadczenia rodziców LGBT+ w kwestiach dotyczących ich kontaktów ze systemem opieki zdrowotnej, szkolnictwem, pomocą prawną i społeczną.

Powyższe cele zgodne są z europejskimi rekomendacjami zalecającymi zapewnienie dostępu do równego traktowania niezależnie od orientacji seksualnej i tożsamości płciowej [Com (2008)0426], ze szczególnym naciskiem na rodziny LGBT+ jako grupę wrażliwą wymagającą integracji (Raport Parlamentu Europejskiego, maj 2015). Zgodne są również z wytycznymi w kwestii szkoleń antydyskryminacyjnych specjalistów w dziedzinie pomocy społecznej, zdrowia, technik reprodukcyjnych oraz edukacji (FRA, 2016). Dane, które zostały zebrane, stanowią etap pośredni w projekcie, niezbędny dla stworzenia interdyscyplinarnego programu nauczania.

Trzy kraje biorące udział w analizie programów akademickich oraz potrzeb w kwestii szkolenia profesjonalistów i profesjonalistek (Hiszpania, Polska i Włochy) mają różne regulacje prawne dotyczące

rodzin LGBTQ+, brak im także ustandaryzowanego modelu edukacji. Co więcej, w zależności od kraju różny jest stosunek do społeczności osób nieheteroseksualnych oraz poszanowanie ich praw jako praw człowieka. W Hiszpanii równe prawo do małżeństwa wprowadzono w roku 2005, państwo uznaje pary rodziców tej samej płci, podczas gdy w Polsce i Włoszech rodzicielstwo osób LGBTQ+ pozostaje kwestią nieuregulowaną prawnie, o ile nie otwarcie kontestowaną na poziomie społecznym i politycznym.

METODOLOGIA

Niezależnie od wagi lokalnych różnic i ich dalekosięznego wpływu pierwszy etap niniejszych badań polegał na:

- Zgromadzeniu danych z różnych źródeł krajowych;
- Umożliwieniu analizy, której celem było wskazanie ponadkrajowych kierunków badań i narzędzi, które mogłyby zostać wykorzystane do kształcenia studentów na dalszych etapach edukacji i profesjonalistów na wczesnym etapie kariery zawodowej.

Wszyscy partnerzy w projekcie zgodzili się dokonać analizy programów akademickich i ustalić potrzeby dotyczące kursu.

Jednocześnie uznano, że w poszczególnych krajach proces zbierania danych może być uzależniony od lokalnej sytuacji.

Potrzeby dotyczące szkolenia

Zastosowano dwojakie strategie dla ustalenia zakresu wiedzy oraz umiejętności osób pracujących w sferze edukacji, opieki zdrowotnej, pomocy prawnej i społecznej dotyczące praktyk odnoszących się do rodzin LGBTQ+. Z jednej strony skupiono się na doświadczeniach profesjonalistów i profesjonalistek, z drugiej zaś badano doświadczenia rodziców LGBTQ+ odnoszące się do ich kontaktów ze edukacją, opieką zdrowotną, pomocą prawną i pomocą społeczną. Wydawało się ważne, by stworzyć wielowymiarową perspektywę ze względu na głęboko zakorzeniony charakter zjawiska dyskryminacji. Dane pochodziły zatem z lektury literatury naukowej, raportów, publikacji i wcześniejszych projektów badawczych, o ile takie były dostępne. Analiza tych danych miała na celu znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

- Kiedy i dlaczego rodziny LGBTQ+ odczuwają, że profesjonaliści/profesjonalistki nie traktują ich we właściwy sposób?

- Jakie jest nastawienie (pozytywne i negatywne) profesjonalistów/profesjonalistek do rodzicielstwa LGBT+?
- W jakich sytuacjach profesjonaliści/profesjonalistki czują, że brak im odpowiedniego wykształcenia/informacji/narzędzi w kontaktach z rodzinami LGBT+?
- Jakiego rodzaju szkoleń/informacji/narzędzi brakuje w ich opinii?
- Czy można zidentyfikować niewłaściwe lub dyskryminacyjne praktyki?

Analiza danych zastanych została uzupełniona przez wywiady i/lub grupy fokusowe z najważniejszymi respondentami i grupami interesu. Szczegóły tego procesu w największym stopniu zależały od lokalnego kontekstu. O wiele łatwiej jest dotrzeć do respondentów w krajach, w których osoby LGBT+ cieszą się pełnią praw obywatelskich, niż w krajach takich jak Polska, gdzie poruszanie tego tematu wiąże się z kwestiami etycznymi i bezpieczeństwem samych zainteresowanych. Omawiamy te problemy w odpowiednich częściach tego tekstu.

Programy akademickie

W celu dokonania oceny kształcenia akademickiego wybrano w każdym z krajów od trzech do sześciu uniwersytetów i dokładnie przeanalizowano oferowane przez nie programy nauczania. Ponieważ celem niniejszej pracy nie było porównanie kształcenia dostępnego w tych trzech krajach, ale zgromadzenie danych dotyczących możliwości dostępu do efektywnego szkolenia na temat kwestii LGBT+ na poziomie lokalnym, partnerzy z każdego z krajów indywidualnie określili szczegółowe kryteria doboru placówek akademickich. Kryteria te zostały opisane w odpowiednich częściach tej publikacji.

We wszystkich krajach kursy, które były przedmiotem naszego zainteresowania, obejmowały zarówno kształcenie na poziomie pierwszego i drugiego stopnia studiów w następujących dziedzinach: edukacja, pomoc społeczna, pielęgniarstwo, medycyna ogólna, psychologia i prawo. Główna metoda analizy polegała na badaniu dostępnych materiałów w celu określenia obecności treści, które odnosiłyby się do:

- różnorodności rodzin, rodzin LGBT+ lub rodzicielstwa osób tej samej płci;
- homoseksualności lub homofobii;
- tożsamości płciowej lub transpłciowości

W niektórych przypadkach badania te uzupełniane były wywiadami z odpowiednio dobranymi respondentami. Dalsze szczegóły dotyczące zastosowanej metodologii znaleźć można w odpowiednich rozdziałach tej publikacji.

OCENA POTRZEB PROFESJONALISTÓW I PROFESJONALISTEK

OCENA POTRZEB: PRZEGLĄD CAŁOŚCIOWY

Efekty przeprowadzonych w Hiszpanii, Polsce i Włoszech badań jasno wykazały istnienie wspólnych pewnych potrzeb edukacyjnych profesjonalistów i profesjonalistek we wszystkich trzech krajach dotyczących rodzin LGBT+. Istnieje jednak również wiele istotnych różnic pomiędzy krajami, wymagane jest zatem opracowanie odpowiednich szkoleń, metodologii i strategii dostosowanych do sytuacji lokalnej.

Wymienione poniżej tematy uznać można za wspólne dla wszystkich trzech krajów.

- **Podstawowe informacje dotyczące kwestii rodzin LGBT+**

Zarówno zdaniem osób pracujących w sferze edukacji, opieki zdrowotnej, pomocy prawnej i społecznej, jak i według doświadczeń samych rodzin, specjaliści rzadko przechodzą szkolenia dotyczące tematyki LGBT+. Najczęściej brak im wiarygodnych informacji na temat sytuacji rodzin tworzonych przez osoby LGBT+. Ramy prawne dotyczące rodzin LGBT+ oraz właściwe słownictwo stanowią

szczególny temat. Co więcej, brak podstawowej wiedzy dotyczącej tematyki LGBT+ i rodzin LGBT+ prowadzi do małej świadomości różnorodności, skutkiem czego podmiotowość osób LGBT+ znika z pola widzenia. O ile powyższe uwagi odnoszą się do rodziców tej samej płci, taki stan rzeczy jest szczególnie groźny dla rodziców transpłciowych i ich dzieci, których istnienie i szczególne potrzeby pozostają niedostrzegalne. W takich sytuacjach informacje dotyczące rodziców transpłciowych stają się pilnie potrzebne. Podstawowa wiedza dotycząca różnorodności płciowej, płci kulturowej i związanych z nią kwestii (tożsamość płciowa i ekspresja płciowa) zostały uznane za ważną potrzebę we wszystkich trzech krajach.

- **Walka ze stereotypami**

Stereotypy płciowe i uprzedzenia dotyczące rodzin LGBT+ mają często wpływ na codzienną pracę, sposób postępowania i metody pracy profesjonalistów i profesjonalistek. Zjawiska te są zwykle niedostrzegalne, a specjaliści i profesjonalistki potrzebują narzędzi i zmiany podejścia, aby pokonać stereotypy i w odpowiedni sposób radzić sobie z różnorodnością. Ci, którzy są tego świadomi, oczekują więc różnorodnych ofert szkoleniowych, które nie byłyby ograniczone do szkoleń celowych i adresowanych do osób bezpośrednio zaangażowanych. Dostrzegają potrzebę tworzenia

otwartych i bezpiecznych przestrzeni, w których można dzielić się wyzwaniami i trudnościami związanymi z pracą zawodową.

- **Narzędzia teoretyczne i wiedza oparta na danych naukowych**

Większość specjalistów dostrzega rozdźwięk, a wręcz sprzeczność, pomiędzy wiedzą uzyskaną podczas kształcenia akademickiego a kwestiami podnoszonymi przez rodziców LGBTQ+. Potrzebują zatem aktualnej wiedzy teoretycznej z psychologii i pedagogiki. Najbardziej palące kwestie dotyczą rozwoju dziecka, płci kulturowej, technik wspomaganej prokreacji, budowania bliskości w rodzinie i rozwoju tożsamości płciowej.

Możliwość zastosowania w pracy zawodowej ustalonej i aktualnej wiedzy naukowej dałaby również specjalistom pewność siebie, która w wielu wypadkach jest niezbędna dla uzasadnienia profesjonalnego postępowania w obliczu niedoinformowanych lub wrogich kolegów i koleżanek, rodziców lub przedstawicieli innych instytucji.

- **Intersekcjonalność**

Ważny wniosek, jaki wyniknął z przeprowadzonych badań, to potrzeba namysłu nad faktem, że kategoria LGBTQ+ nie jest kategorią wszechstronną i nie obejmuje w całości złożonych potrzeb i tożsamości ludzi. Orientacja seksualna, tożsamość płciowa,

przynależność etniczna, klasa społeczna i poziom możliwości fizycznych/poznawczych są odrębnymi kategoriami, co sprawia, że konieczne jest holistyczne traktowanie każdej osoby.

- **Specyfika lokalna i lokalne strategie wprowadzania zmian**

W każdym kraju istnieją specyficzne uwarunkowania. Pomocne może być zatem wskazanie wspólnych celów i potrzeb, a także lokalnych ograniczeń. Po pierwsze rola nieprzyjaznego lub wrogiego wobec rodzin LGBTQ+ środowiska różni się znacząco w poszczególnych krajach. W Polsce i we Włoszech, gdzie takie rodziny nie mogą liczyć na żadną ochronę prawną, pomocne może się okazać wzmocnienie życzliwych im profesjonalistów w byli lepiej przygotowani do swojej pracy, np. dysponowali argumentami naukowymi, dzięki którym mogli by bronić swoich decyzji zawodowych przed ewentualnymi atakami. Inna ważna kwestia, która może być dla nich przydatna, to zapewnienie informacji dotyczącej sytuacji prawnej. Nawet w najtrudniejszych warunkach eksperci i ekspertki potrafią znajdować w swojej codziennej pracy przestrzeń dla wprowadzania inkluzywnych i niedyskryminacyjnych praktyk wobec rodzin LGBTQ+. Problemem dla profesjonalistów i profesjonalistek pracujących w niechętnych osobom LGBTQ+ środowiskach, może być poczucie osobistej bezsilności. Z tego

powodu tworzenie sieci wsparcia, niepozostawianie poszczególnych osób samym sobie może odgrywać szczególnie ważną rolę.

Budowanie sieci współpracy i dostarczanie aktualnych informacji dotyczących kwestii prawnych są równie ważne w Hiszpanii, aczkolwiek z innych przyczyn. Uznanie przez państwo rodzin LGBT+ i ich praw doprowadziło do większej akceptacji różnorodności rodzin. Nie usunęło jednak kulturowej inercji ani nie zmieniło heteronormatywnego nastawienia w praktyce profesjonalnej i instytucjonalnej. Sytuacja w krajach takich jak Hiszpania dowodzi, że uzyskanie praw obywatelskich samo w sobie nie wystarczyło, by doprowadzić do zmian kulturowych. Z przeprowadzonego badania wynika że adresowanie szkoleń do profesjonalistów, którzy nie są w otwarty sposób niechętni osobom LGBT+, może być bardzo cenne.

OCENA POTRZEB PROFESJONALISTÓW I PROFESJONALISTEK: WŁOCHY

1. Wstęp

W raporcie ILGA Europe z roku 2018 Włochy znalazły się na 23. miejscu pośród 28 krajów UE pod względem poszanowania praw człowieka i równości wobec osób LGBT+ (<https://rainbow-europe.org/country-ranking#eu>). Jednak jeśli wziąć pod uwagę tylko brak dyskryminacji lub mowę nienawiści czy przestępstwach z nienawiści, Włochy znajdują się na samym końcu tabeli. Dzieje się tak pomimo tego, że w roku 2016 we Włoszech prawo uznało związki partnerskie osób tej samej płci (ustawa L. 76/2016 znana również jako „ustawa Cirinnà” od nazwiska senatorki, która była autorką nowych przepisów). Przyjęcie tych regulacji było hamowane przez siły konserwatywne i religijno-fundamentalistyczne i stało się możliwe dopiero wtedy, kiedy proponowany zakres praw został okrojony. W rezultacie usunięto z projektu ustawy zapisy dotyczące praw rodzicielskich, w tym możliwości adoptowania dziecka jednego z partnerów (adopcja *per se* nie była nawet dyskutowana). W związku z

tym obecnie we Włoszech dzieci w rodzinach tworzonych przez osoby tej samej płci mają z punktu widzenia prawa tylko jednego prawowitego rodzica. Rodzice transpłciowi nie są obiektem dyskryminacji z punktu widzenia prawa, albowiem tranzycja nie oznacza automatycznej utraty praw rodzicielskich. Musimy jednak zaznaczyć, że tranzycja prowadzi często do kryzysu małżeńskiego, a dla sądu rodzic przechodzący korektę płci jest stroną wyraźnie słabszą. W ostatnim czasie parlament włoski wprowadził poprawki do przepisów dotyczących wspomaganej prokreacji, które było dotychczas jednym z najbardziej restrykcyjnych w krajach zachodnich, jednak osoby LGBT+ (zarówno pary jak i osoby samotne) nadal nie mają do niego dostępu.

O ile przyjęcie prawa o związkach partnerskich dla osób tej samej płci było wyraźną zmianą prawną i społeczną, stało się jednak również pretekstem do licznych ataków na osoby LGBT+ w debacie społecznej i politycznej. Jeden z najczęściej podejmowanych tematów dotyczył możliwego niedostosowania rodziców LGBT+ do pełnienia swojej roli oraz potencjalnych szkód, jakie może przynieść dzieciom wzrastanie w takiej rodzinie. Mimo że dane naukowe przeczą tego typu poglądom, nacisk społeczny sprawia, że rodziny LGBT+ muszą stale udowadniać swoją wartość. Ciągłe próby podważania rodzicielstwa osób LGBT+ wpływają również na osoby, które mają z

nimi do czynienia oraz na ich skłonność, by włączać takie rodziny do szerokiego społeczeństwa. Dzieje się tak w szkolnictwie (zwłaszcza w przedszkolach i szkołach podstawowych), gdzie na porządku dziennym są ataki na nauczycieli, którzy próbują proponować perspektywy i działania traktujące rodziny LGBT+ jako część normy społecznej. Osoby pracujące w dziedzinach pomocy społecznej i prawnej, a także w sądach spotykają się z podobnymi reakcjami. Profesjonaliści i profesjonalistki, tak samo jak rodzice, pomimo tego, że postępują wyłącznie zgodnie ze swoimi rolami instytucjonalnymi i zawodowymi, często zmuszeni są usprawiedliwiać swoje zachowania i decyzje, a także ponoszą ich negatywne konsekwencje. Skutkiem tego stosunki między personelem a rodzinami mogą być obciążone poczuciem obcości, lęku i niepokoju, które mogą się zmienić (w zależności od okoliczności i konkretnych osób) w ślepy entuzjazm dla nowości. Specjaliści, którzy starają się jedynie „robić swoje”, zostają – nawet wbrew swojej woli – zmuszeni do tego, by zajmować stanowisko moralne za lub przeciw, a ich postępowanie zmienia się w osąd polityczny lub moralny, co sprawia, że ich praca jest coraz większym wyzwaniem.

System włoski cechuje wysoka różnorodność w zależności od danej części kraju. Istnieją ogromne różnice w zakresie swobód

dostrzegalne są pomiędzy regionami, a nawet między miastami czy wręcz konkretnymi instytucjami.

2. Metodologia

Niniejszy raport jest efektem współpracy dwóch włoskich partnerów (Uniwersytetu w Weronie i Agenzia Sanitaria e Sociale – Regione Emilia Romagna). Przyjęto taką samą metodologię pracy, a różne zadania rozdzielono według umiejętności i konkretnych możliwości obu partnerów. Zgromadzone dane zostały ostatecznie połączone i były analizowane wspólnie.

Na pierwszym etapie gromadzono dane pochodzące z różnego rodzaju literatury przedmiotu, jakkolwiek we włoskim kontekście było ich relatywnie niewiele.

Źródła obejmowały:

- Artykuły i książki naukowe;
- Raporty z badań;
- Materiały edukacyjne;
- Opublikowane wywiady z kluczowymi respondentami;
- Dane i literaturę dostarczone przez stowarzyszenia LGBT+ dotyczące rodzin.

Pozwoliło to na rozpoznanie kwestii podstawowych dla skonstruowania kursu szkoleniowego dla profesjonalistów. Oba zespoły zgodziły się na pogłębienie badań poprzez organizację grup fokusowych z kluczowymi respondentami. Przeprowadzono trzy spotkania, dwa zorganizowane zostały przez zespół Agenzia Sanitaria e Sociale – Regione Emilia Romagna, a jedno przez zespół Uniwersytetu w Weronie:

- Grupa Fokusowa 1 obejmowała osoby pracujące w sektorze opieki zdrowotnej i pomocy społecznej na szczeblu kierowniczym;
- Grupa Fokusowa 2 obejmowała osoby pracujące w sektorze opieki zdrowotnej i pomocy społecznej na szczeblu operacyjnym;
- Grupa Fokusowa 3 obejmowała osoby pracujące w szkolnictwie na szczeblu operacyjnym, wśród których były też osoby odpowiedzialne za koordynację zadań.

Każda z grup trwała dwie godziny i była prowadzona przez dwóch członków zespołu partnerskiego (moderatora i obserwatora). O ile uczestnicy wyrazili zgodę, spotkania były nagrywane. Partnerzy wspólnie przeprowadzili analizę ich treści, aby wskazać najważniejsze kategorie potrzeb.

3. Ustalenia

Włączające i niedyskryminujące praktyki oraz komunikacja, aktualizacja wiedzy naukowej, informacja dotycząca technik wspomaganej prokreacji i różnorodności rodzin, a także zmiana procedur urzędowych, oto wspólne potrzeby pojawiające się w różnych sferach kompetencji. Należy je uwzględniać w sposób odpowiedni do danego kontekstu.

Najważniejsze oczekiwania ze strony profesjonalistów i profesjonalistek to szkolenie w stosowaniu odpowiedniego słownictwa, rzetelna informacja dotycząca wyników badań poświęconych dobrostanowi dzieci w rodzinach LGBT+, a także działania mające na celu modyfikację formularzy i procedur biurokratycznych.

3.1. Perspektywa rodzin

3.1.1. EDUKACJA

- o Inkluzywne i niedyskryminacyjne praktyki i komunikacja:
 - Język stanowi ważne i istotne narzędzie zmiany relacji z dyskryminacyjnej na inkluzywną. Kiedy nauczyciel/nauczycielka czy wykładowca zwraca uwagę na to, by określać członków rodziny i ich role w zgodzie z przyjętym przez daną rodzinę

nazewnictwem albo pyta dziecko, jak nazywa ono swoich bliskich, buduje to wzajemny szacunek i zaufanie.

- Strategie uwidaczniania różnorodności: uroczystości (np. Dzień Matki), gry i zabawy kształtowane są często zgodnie ze wzorcem „mama/tata”, podczas gdy inne doświadczenia nie są reprezentowane.

- Zapewnienie odpowiednich materiałów: wprowadzanie książek czy tekstów, dzięki którym dzieci z nieheteronormatywnych rodzin mogą się poczuć reprezentowane; szkolenie nauczycieli, by używali ich na zajęciach ze wszystkimi dziećmi.

- Obecność różnorodności rodzin i wartości: zapewnianie pedagogom i pedagogom odpowiednich narzędzi, by byli w stanie dostrzegać działania, założenia i słowa, które mogą prowadzić do marginalizacji rodzin LGBT+, a także radzić sobie z zachowaniami homofobicznymi.

- o Aktualizacja wiedzy naukowej:

Dobrostan i rozwój dzieci: profesjonalści/profesjonalistki często stwierdzali, że w odniesieniu do umiejętności rodzicielskich wykształcenie akademickie, które uzyskali, skłania ich do przyjęcia stanowiska, zgodnie z którym matka społeczna, dwóch ojców czy osoba przechodząca tranżycję nie mogą być równie skuteczni w

roli rodziców jak rodzice biologiczni (lub nieprzechodzący tranżycji).

- o Wiedza dotycząca technik alternatywnej prokreacji i różnorodności rodzin:

Dzieci, które urodziły się dzięki technikom wspomagannej prokreacji, mogą stać się obiektem wątpliwości i ciekawości wśród nauczycieli i innych dzieci. W sytuacji braku wiedzy na temat funkcjonowania rodzin LGBT+ może to wywoływać nieadekwatne pytania zadawane zarówno ich rodzicom, jak i samym dzieciom.

- o Modyfikacja procedur biurokratycznych:

Procedury urzędowe stanowią zazwyczaj pierwszą okazję do kontaktu pomiędzy systemem edukacyjnym a rodziną. Posługiwanie się formularzami, które biorą pod uwagę różnorodność rodzinnych konfiguracji, jest niezbędne, by zapewnić, że wszystkie rodziny będą się czuły szanowane. Ma to jednak ograniczone znaczenie w krajach, gdzie prawa rodzicielskie rodziców społecznych nie są rozpoznane.

3.1.2. OPIEKA ZDROWOTNA

- o Inkluzywne i niedyskryminacyjne praktyki i komunikacja:

- Język to ważne, jeśli nie najważniejsze narzędzie w zmianie relacji z dyskryminacyjnej na inkluzywną. Pediatrzy, położnicy,

ginekolodzy i inni lekarze muszą używać w kontaktach z członkami rodziny odpowiedniego języka, by okazać szacunek i wzbudzić zaufanie.

- Procedury: dopuszczenie matki społecznej do obecności przy porodzie i uwzględnianie opinii drugiego rodzica w decyzjach dotyczących zdrowia dziecka to dobre praktyki inkluzywne.
- o Aktualizacja wiedzy naukowej:
Profesjoniści często twierdzą, że wykształcenie akademickie, które uzyskali, skłania ich do przyjęcia stanowiska, zgodnie z którym matka społeczna, dwóch ojców czy osoba przechodząca tranżycję nie mogą równie skutecznie jak matka biologiczna (lub nieprzechodząca tranżycji) wypełniać roli rodziców.
- o Wiedza dotycząca technik wspomaganej prokreacji i różnorodności rodzin:
Dzieci, które urodziły się dzięki technikom wspomaganej prokreacji, mogą stać się obiektem wątpliwości i ciekawości wśród profesjonalistów, może to wywoływać nieodpowiednie pytania.
- o Intersekcjonalność:
Profesjoniści reprezentujący poszczególne instytucje powinni stosować wszechstronne podejście wobec dzieci, których różnorodne cechy takie jak na przykład niepełnosprawność czy

doświadczenie migracji, sprawiają, że są postrzegane jako „odmienne”.

3.2. Perspektywy profesjonalistów

3.2.1. EDUKACJA

- o Inkluzywne i niedyskryminacyjne praktyki i komunikacja:
 - Język: podobnie jak rodziny, profesjoniści również podkreślają, iż często brakuje im „odpowiednich słów”. Zdają sobie sprawę z tego, że sytuacja jest delikatna i z tego, że powinni określać członków rodziny zgodnie z przyjętym przez daną rodzinę nazewnictwem, stanowi to bowiem mocną podstawę dla budowania wzajemnego szacunku i zaufania. Odpowiedni język uznawany jest za element kluczowy dla bezstronnego nastawienia i zadawania nienatrętnych pytań.
- o Aktualizacja wiedzy naukowej:
 - Dobrostan i rozwój dzieci: w odniesieniu do umiejętności rodzicielskich wiedza akademicka skłania ich do przyjęcia stanowiska, zgodnie z którym związek między matką biologiczną i dzieckiem uznawany jest za fundamentalny, co jest źródłem normatywnego nastawienia do właściwych ról rodzicielskich i stylu rodzicielstwa. Wiele profesjonalistów i

profesjonalistek ma np. zdolności obserwacyjne, które wydają się niedostateczne w obliczu rodziców LGBT+.

- Metodologia nauczania i podejmowanie decyzji winny być oparte na naukowych podstawach, aby wzmocnić profesjonalistów w wykonywaniu pracy zawodowej i w sytuacjach, kiedy mają do czynienia z kolegami, rodzicami lub instytucjami.
- Wiedza ogólna dotycząca kwestii LGBT+: pary osób tej samej płci są czymś nieznanym i budzą ciekawość. Profesjoniści i profesjonalistki mają problemy z tym, by zwracać się do nich w sposób pełen szacunku, a nawet wyobrazić sobie ich życie codzienne lub relacje społeczne czy rodzinne.
- Różnorodność rodzin i wartości: edukatorzy powinni zostać wyposażeni w narzędzia, które pozwolą im na radzenie sobie z „niewygodnymi pytaniami” dotyczącymi rodzin LGBT+. Pojęcia i terminy powinny być dostosowane do odpowiedniej fazy rozwoju dzieci.
- o Intersekcjonalność:
Profesjoniści reprezentujący poszczególne instytucje powinni wypracować wszechstronne podejście wobec dzieci, których różnorodne cechy sprawiają, że są postrzegane jako „odmienne”. W szkole współistnieją liczne grupy społeczne (np. grupy religijne

czy narodowościowe), skutkiem czego radzenie sobie z większą liczbą form różnorodności może być trudne.

- o Modyfikacja procedur biurokratycznych:
Rekonstruowane rodziny LGBT+ częściej mogą wydawać się „niewidzialne” niż rodziny planowane. Instytucje państwowe nie są przygotowane do tego, by rozpoznawać tego rodzaju sytuację, poczynając od urzędowych formularzy. Nie ma możliwości nie tylko wyrażenia różnorodności rodziców poprzez dostępne słownictwo, ale także liczby rodziców (w sytuacjach kiedy rolę ojca/matki odgrywa więcej niż jedna osoba), czy charakteru ich relacji.

3.2.2. POMOC SPOŁECZNA I OPIEKA ZDROWOTNA

- o Sprawić, by niewidoczne stało się widoczne:
Pary osób tej samej płci i rodziny LGBT+ są często czymś „nieznanym” i nieoczekiwanym dla przedstawicieli pomocy społecznej i opieki zdrowotnej. Wielu spośród nich trudno jest zrozumieć takich pacjentów/pacjentki i wyobrazić sobie ich codzienne życie, powiązania społeczne i rodzinne, a także indywidualne potrzeby. Prowadzi to do sytuacji, kiedy rodziny LGBT+ stają się niewidoczne, a specjaliści wierzą, iż łatwiej jest je zignorować niż zrozumieć ich specyfikę. Istnieje większe

prawdopodobieństwo, że rodziny rekonstruowane będą niewidoczne niż rodziny planowane. Omawiane instytucje nie są właściwie przygotowane do tego, by rozpoznać tego rodzaju sytuację, na przykład w formularzach.

- o Aktualizacja wiedzy naukowej i prawnej:

Profesjoniści zaznaczają potrzebę (podstawowej) wiedzy odnośnie problemów rodzin LGBTQ+, jako że nigdy nie były one omawiane w trakcie kursów uniwersyteckich. Brak wiedzy dotyczącej zagadnień naukowych i prawnych prowadzi do zachowań zgodnych z rozpowszechnionymi uprzedzeniami. Potrzeby edukacyjne odnoszą się zarówno do informacji (modele rodzin, role rodzicielskie jako funkcje oraz przywiązanie do opiekuna), jak i do odpowiedniego podejścia oraz procedur prawnych (na przykład podczas studiów położne uczą się skupiać wyłącznie na matce i roli, jaką ona odgrywa). Co więcej w omawianych obszarach profesjoniści/profesjonalistki uważają, iż naukowo potwierdzone dane dotyczące problemów rodzin LGBTQ+ pomogłyby im rozwinąć umiejętności wymagane w trakcie profesjonalnych działań zespołowych. Odczucie braku kompetencji w obliczu powierzonych zadań, takich jak ocena umiejętności rodzicielskich sprawia, iż niektórzy rezygnują z zajmowania się danym zadaniem.

- o Praktyki inkluzywne i niedyskryminacyjne oraz komunikacja:

- Język: profesjoniści w omawianych tu zawodach są świadomi braku inkluzywnego języka odnoszącego się do opieki nad rodzinami LGBTQ+. Odpowiedni język jest uważany za główną kompetencję w danym zawodzie.
- Narzędzia operacyjne: profesjoniści/profesjonalistki uważają, iż wiele narzędzi wymaganych w codziennej pracy (takich jak: formularze rejestracyjne, ulotki informacyjne i karty medyczne) są wykluczające, jako że są zakorzenione w modelu rodziny heteroseksualnej.

OCENA POTRZEB PROFESJONALISTÓW I PROFESJONALISTEK: POLSKA

1. Wstęp

Polska to największy z krajów UE, który w żaden sposób nie uznaje istnienia rodzin LGBT+. Pary LGBT+ nie mogą zarejestrować swoich związków, a rodzice społeczni nie mają żadnych praw rodzicielskich. Co więcej, prawo nie uznaje za przestępstwa z nienawiści przestępstw popełnionych ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową, obywatele LGBT+ nie są zatem przed nimi chronieni. Obecna sytuacja osób LGBT+ jest skutkiem tego wysoce niepewna a, doświadczenia dyskryminacji, wykluczenia i niesprawiedliwości są na porządku dziennym. Zorganizowane lub indywidualne działania i projekty, które mają na celu zmianę homofobicznego nastawienia i postępowania spotykają się często z wrogością.

Pary/rodziny LGBT+ oraz w szczególności rodzice społeczni nie mogą:

- Odmówić składania zeznań przeciwko swoim partnerom/partnerkom;

- Opodatkować się wspólnie (jak ma to miejsce w przypadku małżeństw);
- Adoptować wspólnie dzieci lub adoptować dzieci swoich partnerów;
- Być opiekunami prawnymi dzieci, które wychowują wspólnie z partnerami, a tym samym nie mogą podejmować decyzji w ich imieniu ani reprezentować ich przed sądem czy w instytucjach opieki zdrowotnej lub szkolnictwie. Brak im również zabezpieczonych prawnie więzi z dziećmi;
- Korzystać ze swojego ubezpieczenia zdrowotnego, aby pokryć koszty opieki medycznej swoich partnerów/partnerek lub wspólnie wychowywanych dzieci;
- Korzystać ze zwolnienia z pracy, aby opiekować się chorym partnerem/partnerką lub wspólnym dzieckiem, czy też podejmować decyzji dotyczących pochówku partnerów/partnerek lub wspólnych dzieci;
- Dziedziczyć po swoich partnerach/partnerek lub wspólnych dzieciach bez konieczności opłacenia wysokiego podatku spadkowego i zachowku, a także przekazywać darowizn, podczas gdy w przypadku rodzin

heteroseksualnych i bliskich krewnych obowiązują znaczące obniżki takiego podatku.

Ten brak prawnego uznania ma dogłębny wpływ na sytuację rodzin LGBT+ w Polsce i na specjalistów, którzy z nimi pracują. Paraliżuje i blokuje wszelkie zmiany społeczne w kierunku bardziej inkluzywnego społeczeństwa, w którym ludzie LGBT+ byliby traktowani jako równoprawni obywatele. W ostatnich latach pojawiło się kilka prób ze strony społeczeństwa obywatelskiego we współpracy z profesjonalistami i profesjonalistkami wprowadzenia praktyk i instrumentów przyjaznych osobom LGBT+. Nie należy ich jednak postrzegać jako zmian systemowych, a jedynie lokalne i cząstkowe rozwiązania.

2. Metodologia

Ocena potrzeb oparta została na dwóch różnych źródłach.

Pierwszym z nich były wyniki przeprowadzonego z zastosowaniem różnych metod badawczych projektu „Rodziny z wyboru w Polsce” (FOCIP; 2013-2016; kierowniczka projektu: dr hab. Joanna Mizielińska), w którym rodziny LGBT+ były głównymi źródłami informacji dotyczącej ich codziennego życia we współczesnej Polsce. Materiały obejmowały osobiste historie zgromadzone na kolejnych etapach projektu (53 wywiady biograficzne i 22 grupy fokusowe z

rodzicami LGBT+ a także dziećmi rodziców LGBT+ w trzech grupach wiekowych a także 30-dniowe obserwacje 21 rodzin LGBT+ przeprowadzone podczas etnograficznego etapu projektu). Podczas badania etnograficznego zgromadzono łącznie 146 wywiadów (21 biograficznych wywiadów narracyjnych, 21 wywiadów dotyczących ważnych zdjęć i/lub przedmiotów, 41 wywiadów związanych z „mapami rodzinnymi”, 21 wywiadów dotyczących ważnych miejsc i 42 końcowe wywiady indywidualne), 630 wpisów do dziennika opisujących 30 dni obserwacji uczestniczącej 21 rodzin, materiały wizualne (w tym ponad 100 zdjęć, 41 map rodziny i 21 map przedstawiających miejsca ważne dla rodzin), i 21 raportów etnograficznych. W analizie tak obszernych danych skupiano się na fragmentach, w których nasi respondenci wspominali kontakty z instytucjami i różnego rodzaju profesjonalistami.

Drugie źródło obejmowało informacje otrzymane od celowo dobranych respondentów: terapeutów/terapeutek, nauczycieli/nauczycielek, psychologów/psycholożek, opiekunów/opiekunek prawnych i lekarzy/lekarek. Większość z tych ekspertów i ekspertek współpracuje z polskimi organizacjami pozarządowymi albo wzięła udział w warsztatach na temat różnorodności, nie byli to zatem typowi profesjonalści. Dzięki swojej świadomości kwestii LGBT+ mogli podzielić się swoimi obserwacjami i refleksjami na temat potrzeb

polskich profesjonalistów. Jedynie nauczyciele stanowili typową grupę, udzielili wywiadów na temat swojego podejścia do osób LGBT+ i rodzin LGBT+, a także swoich doświadczeń z takimi osobami i rodzinami. Dane te pozyskane zostały z badań przeprowadzonych na Uniwersytecie Gdańskim na temat działań antydyskryminacyjnych w szkołach.

Dodatkowe informacje uzyskaliśmy z badania nad nastawieniem przyszłych psychologów do lesbijek wspólnie wychowujących dzieci w sytuacji interwencji nakierowanej na dziecko. Ta część projektu przeprowadzona została w roku 2004 na grupie studentów psychologii (N=97) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (Wycisk, 2014).

Ocena potrzeb profesjonalistów została zatem oparta z jednej strony na informacjach pozyskanych bezpośrednio od rodzin LGBT+, z drugiej zaś strony od profesjonalistów pracujących w Polsce, którzy spotkali lub mogą spotykać osoby LGBT+ w swojej pracy.

3. Ustalenia

W oparciu o analizę potrzeb rodzin i profesjonalistów w czterech sferach pomocy profesjonalnej (edukacja, prawo, opieka zdrowotna i pomoc społeczna) ustaliliśmy, że większość tych potrzeb nie może zostać zaspokojona bez zmiany legislacji na poziomie krajowym, która

w chwili obecnej dyskryminuje rodziny LGBT+. Bez wsparcia prawa profesjonalści i profesjonalistki albo nie mają motywacji, by wspierać bardziej inkluzywne traktowanie rodzin LGBT w swej pracy zawodowej, albo zbyt się boją, by to robić. Wielu nauczycieli na przykład obawia się utraty pracy, jeśli wspomną o rodzinach LGBT+ na swoich lekcjach. Również lekarze, którzy nie zastosują się do przepisów, zezwalając rodzicowi społecznemu na podejmowanie decyzji dotyczących leczenia dziecka, mogą stracić pracę. Coś, co uważamy za dobre praktyki, może zatem stanowić zagrożenie dla profesjonalistów, ponieważ takie dobre praktyki stoją w sprzeczności z przepisami lub wewnętrznymi regulacjami danej instytucji.

Poziom wiedzy dotyczącej rodzin LGBT+ w Polsce pozostaje wciąż bardzo niski. Większość profesjonalistów nie uzyskała żadnej wiedzy dotyczącej osób LGBT+ w trakcie swojej edukacji (patrz raport o programach akademickich), brakuje im zatem również wiedzy o rodzinach LGBT+. Sprawę pogarsza jeszcze fakt, iż brak im zainteresowania, by uzupełniać swoją wiedzę, nie mają też motywacji (a wręcz są zniechęceni) ze strony władz i obecnego rządu. Co więcej, zwykle nie mają świadomości tego, że w swej codziennej pracy spotykają i obsługują rodziny LGBT+, jako że większość osób żyjących w takich rodzinach odmawia dzielenia się informacjami na temat swojej sytuacji rodzinnej w kontaktach z instytucjami (Mizielińska,

Abramowicz, & Stasińska, 2015). Istnieją, oczywiście, profesjonaliści, którzy są otwarci i starają się pozyskiwać aktualną wiedzę, do której docierają zwykle poza oficjalnym systemem edukacji, np. przez uczestnictwo w warsztatach organizacji LGBT+ albo przez lektury własne. Osoby takie można uważać za sojuszników i potencjalnych partnerów lub przyszłych uczestników szkoleń dotyczących osób LGBT+.

Profesjonaliści wymagają dostępu do lepszej wiedzy dotyczącej realiów życia rodzin LGBT+ (życie rodzinne, praktyki rodzicielskie, role płciowe i wyzwania wynikające z braku uznania prawnego i społecznego), dodatkowych narzędzi do pracy z rodzinami LGBT+ (odpowiedni język, świadomość własnych uprzedzeń i heteronormatywnych/monomacierzyńskich założeń, wiedza o dobrych praktykach w kraju i zagranicą, znajomość potencjalnych sojuszników) i bardziej skontekstualizowanej wiedzy dotyczącej sytuacji prawnej takich rodzin, ludzkiej różnorodności płciowej i prawa antydyskryminacyjnego UE. Wiedza taka pozwoliłaby im w pełni zrozumieć złożoność sytuacji społecznej rodzin LGBT+ i w bardziej odpowiedni sposób reagować na ich potrzeby.

Profesjonaliści potrzebują również szkoleń sytuacyjnych tj. prowadzonych w odpowiedzi na bieżące problemy i wyzwania, w trakcie których ich wiedza połączona byłaby z codzienną praktyką

zawodową w kwestiach związanych z różnorodną obsługą rodzin LGBT+. Wymaga to jednak przyznania, że wielu potrzeb rodzin LGBT+ nie można zaspokoić bez zmian obecnie istniejącej legislacji (zwłaszcza dotyczącej równości małżeńskiej i pełni praw rodzicielskich) i instytucjonalnych regulacji wewnętrznych.

Mimo wszystko możliwe są pewne dobre praktyki, które do pewnego stopnia odpowiadają potrzebom rodzin LGBT+, nawet jeśli nie są one obecnie uznawane przez prawo. Wierzymy, że szkolenie sytuacyjne jest bardziej wskazane od takiego, którego ramy zostały narzucone z zewnątrz, ponieważ w jego ramach:

- Traktuje profesjonalistów w sposób podmiotowy, a nie jako pasywnych słuchaczy;
- Skupia się na profesjonalistach, którzy wcześniej wyrazili zainteresowanie i są otwarci, mogą zatem zadziałać jak katalizator we wprowadzaniu zmian w przyszłości;
- Może być lepiej dostosowane do rzeczywistych potrzeb i wyzwań, którym stawiają czoła;
- Może być mniej widoczne dla obecnego prawicowego rządu i aktywistów religijnych, którzy najprawdopodobniej próbowaliby mu przeszkodzić. Jednocześnie może być finansowane ze środków UE lub instytucji prywatnych;
- Może być dostosowane do godzin pracy profesjonalistów;

- Nie tylko zapewniłoby im wymagane informacje i wiedzę ogólną, ale również narzędzia i odpowiedni język. Mogliby np. nauczyć się, jak rozmawiać w bardziej inkluzywny i wrażliwy sposób, a także dowiedzieć się, gdzie szukać sojuszników;
- Mogliby uczyć się od siebie nawzajem i/lub z miejscowych dobrych praktyk, które zostaną przedstawione na dalszym etapie niniejszego projektu.

O ile zatem niewielka jest nadzieja na to, że prawna i instytucjonalna sytuacja rodzin LGBT+ zmieni się w najbliższym czasie, wierzymy, że istnieje możliwość wprowadzenia pewnych zmian w sposobie, w jaki rodziny LGBT+ są traktowane przez profesjonalistów i profesjonalistki. Może się to odbywać na poziomie mikropraktyk, a przez odpowiednie szkolenie jesteśmy w stanie zapewnić tej grupie dostęp do aktualnego stanu wiedzy a także uświadamiać im potrzeby i doświadczenia rodzin LGBT+.

3.1. Prawo

Służby prawne zobowiązane są stosować przepisy, które dyskryminują rodziny LGBT+, co zostało już przedstawione powyżej. Biorąc pod uwagę, że system wymiaru sprawiedliwości w Polsce został w niedawnym czasie przejęty przez obecny konserwatywny rząd Prawa i Sprawiedliwości, trudno nawet wyobrazić sobie, jak można dotrzeć do

pracowników wymiaru sprawiedliwości, którzy rozumieją trudną sytuację rodzin LGBT+ i którzy skłonni byliby im pomagać. W sytuacji obecnego braku narzędzi prawnych usprawiedliwione jest zatem szukanie luk prawnych, z których mogą korzystać takie rodziny.

3.2. OPIEKA ZDROWOTNA

Można stwierdzić, iż pracownicy opieki zdrowotnej działają w podobnie trudnej sytuacji. Muszą oni również przestrzegać prawa, które stanowi, co następuje:

- o Rodzicom tej samej płci nie wolno korzystać z usług klinik in vitro jako para. Sztucznie wspomagany rozród dostępny jest wyłącznie dla par heteroseksualnych. Aby skorzystać z takich usług, rodziny LGBT+ muszą szukać pomocy zagranicą.
- o Współpartnerzy/współrodzice nie są postrzegani jako część rodziny. W praktyce oznacza to, iż:
 - Często odmawia się im prawa bycia obecnym w trakcie narodzin ich dzieci lub widzenia się z nimi po urodzeniu;
 - Rodzic społeczny nie może zajmować się problemami zdrowotnymi dzieci, takimi jak szczepienie czy wizyty u lekarzy, nawet jeśli ma upoważnienie od prawnego rodzica dziecka, ponieważ nie jest jego opiekunem prawnym;

- W szpitalach partnerzy, dzieci i rodzice często mają problem z odwiedzaniem bliskich, z którymi nie są oficjalnie spokrewnieni, nawet jeśli mają upoważnienie od osoby chorej lub przedstawiciela prawnego (upoważnienie notarialne jest tu pomocne, lecz wymaga dodatkowych kosztów i czasu). Mogą również nie uzyskać informacji medycznej dotyczącej ich bliskich, jak również nie mają możliwości podejmowania decyzji odnośnie ich leczenia.

3.3. POMOC SPOŁECZNA

W podobny sposób potrzeby rodzin LGBT+ nie są adresowane w ramach systemu pomocy społecznej. Ze względu na brak uznania prawnego rodziny LGBT+ ukrywają swój nienormatywny charakter w trakcie ubiegania się o adopcję lub opiekę zastępczą. W rzeczywistości zmuszane są ukrywać swoją orientację i podawać stan cywilny jako niezamężna/nieżonaty w trakcie ubiegania się o zasiłki społeczne. Z drugiej strony ze względu na strach często w ogóle nie ubiegają się o zasiłki lub prawa rodzica zastępczego. Analogicznie pracownicy opieki społecznej nie uznają doświadczeń i indywidualnych problemów rodzin jednopłciowych, zakładając zamiast tego heteroseksualność przy doradzaniu czy prowadzeniu mediacji. Jednakże podobnie jak z prawnikami rodziny mogą znaleźć luki prawne w systemie, używając

pojęcia „osoby najbliższej”¹ w celu zaangażowania partnerów tej samej płci.

3.4. EDUKACJA

Z powodu braku uznania praw rodzicielskich rodzice społeczni nie są uznawani za rodziców przez szkoły. Zgodnie z prawem tylko opiekunowie prawni uznawani są przez instytucje oświatowe, co oznacza, iż nauczyciele i pracownicy szkół nie powinni udzielać rodzicom społecznym jakichkolwiek informacji o dziecku. Co więcej, rodzice społeczni formalnie nie mogą brać udziału w czynnościach wymagających obecności rodzica. Ten problem może być rozwiązany poprzez porozumienie pomiędzy obojgiem rodziców, jednakże zależy to również od dobrej woli pracowników oświatowych. Znane są szkoły (szczególnie prywatne), które nie są tak restrykcyjne odnośnie tej kwestii w swoich regulacjach wewnętrznych, podczas gdy inne nie dopuszczają udziału rodziców społecznych w wywiadówkach i innych sytuacjach szkolnych, gdzie obecni mają być rodzice lub opiekunowie prawni.

Inne zidentyfikowane kwestie:

¹ Pojęcie to zdefiniowane jest w polskim prawie. Oprócz pokrewieństwa biologicznego i więzi prywatnych (np. małżeństwa) prawo uznaje relacje faktyczne, które dają dostęp do pewnych praw.

o Programy nauczania i podręczniki:

- W podręcznikach i programach nauczania przygotowanych przez prawicowy, otwarcie ksenofobiczny, homofobiczny i transfobiczny rząd brak jakichkolwiek informacji o rodzinach LGBT+;
- Rzadko oferowane są zajęcia alternatywne do lekcji religii i ich homofobicznej i transfobicznej zawartości;
- Zajęcia o rodzinie nie zawierają kwestii różnorodności rodzin. Ich zawartość jest wysoce heteronormatywna.
- Konspekty niektórych lekcji są bardzo homofobiczne i transfobiczne, zwłaszcza takich lekcji jak religia czy wychowanie do życia w rodzinie, których programy nauczania oparte są na nauczaniu Kościoła katolickiego;
- Nie istnieją żadne programy przeciwdziałające prześladowaniom na tle homofobicznym i transfobicznym.

o Relacje szkoła-rodzina:

- Proces rekrutacyjny do publicznych szkół i przedszkoli nie uznaje rodziców tej samej płci czy rodzin z więcej niż dwojgiem rodziców;
- Nie istnieją materiały promocyjne uznające rodziny LGBT+, w związku z czym wiele omawianych rodzin decyduje się na

szkoły prywatne (jeśli są w stanie sobie na nie pozwolić), oczekując z ich strony większej inkluzywności;

- Rodziny LGBT+ w większości przypadków ukrywają swoją sytuację rodzinną. Zgodnie z wynikami badań jedynie 14% nauczycieli takich dzieci zna ich sytuację domową (Mizielińska et al., 2015);
- Prawa rodzicielskie rodziców społecznych są kwestionowane przez personel oświatowy w trakcie wywiadówek czy codziennych kontaktów.

Podsumowując, większość potrzeb rodzin LGBT+ nie może być zaspokajanych przez profesjonalistów w szkolnictwie ze względu na ryzyko złamania prawa czy działania w szarej strefie. Niemniej jednak w czterech powyższych obszarach część potrzeb mogłaby być zaspokojona poprzez zmianę mentalności pracowników, włączając w to wrażliwość na kwestie języka, co z kolei mogłoby wspomóc zmianę lokalnych zasad traktowania osób LGBT+ w instytucjach prawa, opieki zdrowotnej, pomocy społecznej i oświaty. Ważne jest też podejście dyrekcji, która może być otwarta i włączająca i zaniechać rygorystycznego stosowania przepisów prawa.

Jednakże warto również podkreślić, iż zmiana tych zasad wymagałaby woli politycznej lokalnych interesariuszy, co jest niemożliwe bez zmian w prawodawstwie i wrogim obecnie tonie

debaty publicznej. Stąd też zmiana zasad może jedynie zajść na lokalnym mikropoziomie praktyk w konkretnych instytucjach lub w miejscu pracy poszczególnych profesjonalistów i profesjonalistek.

Może to zostać osiągnięte przez następujące środki:

- Wiedza i szkolenia na temat rodzin LGBT+ może zmotywować opiekunów prawnych, a w szczególności tych, którzy stają w obronie i reprezentują wyżej wymienione rodziny w celu lepszego zrozumienia ich sytuacji prawnej i wyzwań (tzn. rodzice LGBT+ obawiają się utraty praw rodzicielskich nad dziećmi w następstwie rozvodu i nie walczą o alimenty czy wspólną opiekę nad dzieckiem);
- Wiedza i szkolenia na temat różnorodności seksualnej mogą zmniejszyć złe traktowanie osób LGBT+, których seksualność jest szeroko postrzegana jako choroba lub odstępstwo od normy przez pracowników opieki zdrowotnej. Mogłoby to również pomóc im odkryć i zwalczać ich własne ukryte uprzedzenia;
- Wiedza i szkolenia na temat różnorodności rodzin mogą wspomóc rozpoznanie poszczególnych problemów napotykanых przez rodziny LGBT+ w trakcie spotkań z pracownikami pomocy społecznej lub psychologami/psychoterapeutami. Mogłoby to wspomóc

użycie bardziej wrażliwego języka i pokonanie heteronormatywnych założeń;

- Przewodnik opisujący potrzeby pracowników opieki społecznej, jak i nauczycieli (zawierający informacje dotyczące tego, gdzie i od kogo potencjalni klienci mogą otrzymać pomoc, podstawowe informacje odnośnie problemów LGBT+, organizacji LGBT+ i ich działalności, definicje wszystkich podstawowych terminów) mógłby pomóc im w ich codziennej działalności;
- Wiedza i szkolenia na temat rodzin LGBT+ mogą otworzyć możliwość oceniania przyszłych rodziców zastępczych/adopcyjnych LGBT+ na podstawie podobnych kryteriów kompetencji rodzicielskich, jak również ubiegania się o zasiłki socjalne;
- Wiedza i szkolenia na temat rodzin LGBT+ (takich jak rodzicielstwo i role płciowe) mogą pomóc szkołom lepiej przygotować się do ochrony dzieci wychowywanych w rodzinach LGBT+ przed prześladowaniem i LGBT-fobią. Mogą one zainspirować promocję otwartości wobec wszelkiego rodzaju różnorodności społecznej i praktyk antydyskryminacyjnych. Mogłoby to wspomóc tworzenie atmosfery, w której dzieci nie będą obawiały się opowiadać

o swojej sytuacji rodzinnej, jak również promować środowisko szkolne, które zachęca rodziców LGBT+ i ich dzieci do „wyoutowania się”, a także wesprzeć dyskusję w klasach na temat różnorodności rodzin i problemów LGBT+.

- Istnieje także potrzeba finansowego wsparcia projektów skupiających się na tych kwestiach prowadzonych przez organizacje pozarządowe takie jak Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego i inne organizacje skupiające się na ochronie praw człowieka pracujące z osobami/rodzinami LGBT+.

Powyższe zmiany są jednak możliwe na szerszą skalę jedynie wówczas, kiedy profesjonaliści/profesjonalistki stawiają opór rekomendacjom rządowym, które przeciwstawiają się programom liberalnym, promocji różnorodności rodzin, politykom antydyskryminacyjnym i szkoleniom w tym zakresie. Jak już to wcześniej zaznaczono, zmiany mogą zajść jedynie na mikropoziomie poszczególnych praktyk osób reprezentujących zawody prawnicze, opiekę zdrowotną, pomoc społeczną i edukację, którzy także narażają się na ryzyko, wprowadzając je w życie w swojej codziennej pracy. Istnieje potrzeba stworzenia alternatywnych usług nierządowej/prywatnej opieki zdrowotnej, pomocy społecznej i usług oświatowych, które byłyby bardziej otwarte i inkluzywne.

Bibliografia

- Mizielińska, J., Abramowicz, M., & Stasińska, A. (2015). *Families of Choice in Poland. Family Life of Non-Heterosexual People*. Warszawa: IP PAN.
- Wycisk, J. (2014). *Postawy przyszłych psychologów wobec rodzin nieheteroseksualnych z dziećmi*. „Studia Socjologiczne”, 4 (215), 141-159.
- Wycisk, J., & Kleka, P. (2014). *Postawy przyszłych psychologów wobec lesbijek wychowujących wspólnie dzieci w sytuacji interwencji skoncentrowanej na dziecku*. „Psychiatria Polska”, 48 (4), 727-738.

OCENA POTRZEB PROFESJONALISTÓW I PROFESJONALISTEK: HISZPANIA

1. Wstęp

Prawo hiszpańskie uznaje małżeństwa i rodziny tworzone przez osoby tej samej płci, prawo osób transpłciowych do zmiany zapisu w akcie urodzenia na wybraną płeć i imię, a pary kobiece i kobiety samotne mają dostęp do technologii wspieranego rozrodu, w tym korzystania z komórek jajowych partnerki (ROPA). Ustawa z roku 2006 (*Ley 14/2006, de 26 de mayo, sobre técnicas de reproducción humana*) wprowadziła możliwość ochrony płodności, tj. zamrażania zarodków, które mogą zostać wykorzystane w późniejszej terapii. Z możliwości tej mogą korzystać kobiety, które odkładają macierzyństwo na późniejszy okres lub przechodzą terapię onkologiczną, które mogą zagrażać ich płodności, jak również osoby transpłciowe, które mogą zamrozić swoje nasienie lub jajeczka przed rozpoczęciem terapii hormonalnej lub operacji, aby w przyszłości mieć szansę na biologiczne potomstwo. Możliwości wspomaganej reprodukcji

dostępne dla gejów są bardziej ograniczone, jako że prawo hiszpańskie nie dopuszcza korzystania z usług surrogatów. Pomimo tego rosnąca liczba gejów (a także par heteroseksualnych) wyjeżdża za granicę, by mieć dzieci, korzystając z surrogatów w innych krajach, zwłaszcza USA i Kanadzie.

Poziom akceptacji dla osób i rodzin LGBT+ w Hiszpanii należy do najwyższych w Europie. Według danych *Eurobarometer 2015* 87% Hiszpanów wierzy, że związki homoseksualne nie są czymś niewłaściwym, a 84% popiera pogląd, że małżeństwa osób tej samej płci powinny być dozwolone w całej Europie. 81% ankietowanych stwierdziło, że czułoby się dobrze, gdyby ich kolega lub koleżanka z pracy był gejem, lesbijką lub osobą biseksualną, a 78% gdyby był osobą transpłciową. A jednak uprzedzenia i błędne przekonania dotyczące homoseksualności i osób transpłciowych wciąż stają się źródłem nietolerancyjnych zachowań i niechętnego nastawienia do społeczności LGBT+. Wpływ Kościoła katolickiego osłabł wprawdzie po okresie dyktatury Francisco Franco, jednak niektórzy biskupi wygłaszają publicznie poglądy homofobiczne i transfobiczne, podczas gdy grupy fundamentalistyczne nadal podejmują polemiczne kampanie publiczne skierowane przeciwko osobom transpłciowym. W roku 2017 chrześcijańska organizacja Hazte Oir (Niech Cię Usłyszą) wyruszyła z kampanią po całym kraju w jaskrawo pomalowanym biało-

pomarańczowym autobusie (Bertrand, 2017; Devereux Taylor, 2017). Hasła wypisane na autobusie brzmiały: „Chłopcy mają penisy, dziewczynki srom. Nie daj się oszukać” i „Jeśli urodziłeś się mężczyzną, jesteś mężczyzną. Jeśli jesteś kobietą, pozostaniesz kobietą”. Kampania spotkała się z powszechną krytyką i zakończyła się, kiedy wystąpili przeciwko niej wspólnie aktywiści, związki zawodowe i rada miejska Madrytu. Jednak tego typu przekaz ma na celu kształtowanie debaty publicznej, a ostatecznie odebranie praw osobom LGBT+.

Praktyki prawne, społeczne, instytucjonalne i profesjonalne nie zawsze zmieniają się wraz z reformą prawa. Brak uznanych metod wprowadzania różnorodności rodzinnej w sferze usług publicznych i prywatnych sprawia, że jest to zależne od woli i osobistych narzędzi i umiejętności profesjonalistów i profesjonalistek.

2. Metodologia

Wykorzystano kilka źródeł, aby ustalić potrzeby profesjonalistów i profesjonalistek w kwestiach dotyczących rodzin LGBT+. Po pierwsze przeanalizowane zostały publikacje naukowe i dane zgromadzone podczas wcześniejszych projektów badawczych naszego zespołu, w tym wywiady i grupy fokusowe z rodzinami LGBT+.

Następnie przeprowadzono ankietę i częściowo ustrukturyzowanych wywiady z profesjonalistami i profesjonalistkami

z różnych dziedzin, w tym prawa (prawników/prawniczek i pracowników urzędów stanu cywilnego), pomocy społecznej, edukacji (nauczyciele/nauczycielki ze szkół podstawowych i średnich), opieki zdrowotnej (pielęgniarki, psychiatry i lekarze ogólni) oraz psychologii. Na koniec uzupełniono posiadane informacje (zwłaszcza dotyczące rodzin z rodzicami transpłciowymi) w wywiadach telefonicznych z działaczami LGBT+ i rodzicami LGBT+.

3. Ustalenia

Hiszpańskie regulacje prawne są wprowadzone najbardziej inkluzywne w Europie, jeśli chodzi o rodziny LGBT+, jednak heteronormatywność ma wciąż dominujący wpływ na praktyki profesjonalne i instytucjonalne. Profesjoniści i profesjonalistki zgłaszają brak treści dotyczących tematów LGBT+ w kształceniu akademickim. Niektórzy twierdzą, że czują się nieprzygotowani, kiedy po raz pierwszy mają kontakt z rodzinami LGBT+ i szukają informacji albo konkretnych szkoleń dotyczących kwestii LGBT+, zwłaszcza w sferze psychologii.

Rodzice LGBT+ twierdzą zaś, że chociaż prawo uznaje obecnie ich rodziny, droga do poczucia pełnego włączenia w praktyki zawodowe i instytucjonalne jest wciąż daleka. Założenie heteronormatywności i brak konkretnych szkoleń, a także jasnych wytycznych, jak wprowadzać w praktyce regulacje prawne,

wszechobecność mitów i uprzedzeń, często prowadzą do ich dyskryminacji i/lub niewidoczności.

Ustalone potrzeby doksztalcania się profesjonalistów podzielić można na cztery grupy:

- Podstawowa wiedza dotycząca osób LGBT+ i rodzin LGBT+;
- Lepsza wiedza szczegółowa w zakresie zainteresowań zawodowych w celu lepszego dostosowania do szczególnych uwarunkowań rodzin LGBT+;
- Narzędzia pozwalające na dostosowanie usług i praktyk w inkluzywny sposób;
- Umiejętności pozwalające na radzenie sobie z różnorodnością.

3.1. Podstawowa wiedza dotycząca osób LGBT+ i rodzin LGBT+

W wielu instytucjach istnieje wciąż założenie rodzinnej heteronormatywności, które sprawia, że rodziny LGBT+ czują się wykluczone lub marginalizowane. Rodzice LGBT+ przyznają, że odczuwają dyskomfort w sytuacjach takich jak zapisywanie dzieci do szkoły (czy innych podobnych), kiedy za każdym razem oczekuje się od nich podania danych ojca i matki. Podobnie jest w kontaktach z opieką zdrowotną. Zazwyczaj zakłada się, że matka to kobieta, która urodziła

dziecko, a rodzice i dzieci są genetycznie spokrewnieni, choć nie zawsze tak jest w istocie.

Podstawowa wiedza dotycząca rodzin LGBT+ i różnych dróg dojścia do rodzicielstwa (takich jak adopcja, rozród wspomagany i surogacja) jest konieczna, by uznać ich istnienie i zwalczać stereotypy i uprzedzenia. Należy również zapewnić podstawowe informacje dotyczące tożsamości płciowej, ekspresji płciowej, ról płciowych i orientacji seksualnej, a także dostarczyć wiedzy o osobach transpłciowych, dla których uprzedzenia i brak informacji są kwestiami szczególnie ważnymi.

3.2. Wiedza dostosowana do wykonywanego zawodu

Mity i uprzedzenia dotyczące osób i rodzin LGBT+ są źródłem różnych form dyskryminacji i patologizacji, np. nauczyciele, pracownicy opieki zdrowotnej i psycholodzy często tłumaczą zachowania dzieci, które uznają za niewłaściwe, brakiem ojca/matki lub wychowaniem przez transpłciowego rodzica. Niektórzy zakładają brak zdolności rodziców LGBT+ do wychowywania dzieci, który sprawia, że pracownicy społeczni uznają osoby LGBT+ za nieodpowiednich kandydatów/kandydatki na rodziców adopcyjnych lub do tworzenia rodzin zastępczych.

Wiedza oparta na wynikach badań naukowych dotycząca dzieci wychowywanych w rodzinach LGBT+ pomogłaby położyć kres takim bezpodstawnym stwierdzeniom. Zarówno psycholodzy, jak i pracownicy sektora opieki zdrowotnej są zgodni, iż potrzeba im szkoleń dotyczących osób LGBT+ (ze szczególnym uwzględnieniem osób transpłciowych), a także informacji dotyczących dostępnych źródeł wiedzy.

Hiszpańskie regulacje prawne uznają prawo osób transpłciowych do zmiany dokumentów zgodnie z wybraną płcią, a osób LGB do małżeństw i adopcji dzieci, jednak profesjonaliści zatrudnieni w zawodach prawniczych oraz pracownicy urzędów stanu cywilnego nie zawsze posiadają pełną i aktualną wiedzę dotyczącą odpowiednich norm i ustalonych sposobów postępowania, skutkiem czego niektórzy udzielają błędnych informacji co do tego, w jaki sposób można korzystać z tych praw. Niektóre pary kobiece na przykład uzyskiwały błędne informacje od prawników, a nawet odmawiano im wpisania matki społecznej jako matki do aktu urodzin. Odpowiednie szkolenia dotyczące zasad i procedur są niezbędne, aby unikać podobnych sytuacji i zagwarantować prawa wynikające z regulacji ustawowych.

3.3. Narzędzia inkluzywne

Zarówno rodzice jak i profesjonaliści podkreślają brak dostępnych narzędzi do pracy z rodzinami LGBT+ w taki sposób, by zapewnić, że każdy czułby się dobrze niezależnie od orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej, ich własnej lub ich rodziców. Wiele formularzy używanych przez placówki pomocy społecznej dla rodzin i w szkołach zostało zaprojektowane dla rodzin heteronormatywnych, zakłada się w nich obecność ojca i matki. W szkołach zwykle brak materiałów dydaktycznych, które uwzględniałyby różnorodność rodzinną.

Heteronormatywny model rodziny jest tak wszechobecny, że wiele rodzin czuje się wykluczonych przez takie szkolne inicjatywy jak „Dzień Matki” czy „Dzień Ojca” albo zadania domowe jak tworzenie drzew genealogicznych, których modele zakładają wyłącznie istnienie rodziny tradycyjnej. Nauczyciele z kolei przyznają się do trudności, jakie sprawia im odpowiadanie na pytania uczniów dotyczące rodzin LGBT+ i tego, w jaki sposób osoby LGBT+ zostają rodzicami. Profesjonaliści muszą jednak opanować inkluzywne słownictwo, które nie zakłada heteronormatywności. Na przykład w sferze opieki zdrowotnej rodzice LGBT+ skarżą się na używanie takich nacechowanych płciowo terminów jak „żona” i „mąż” podczas zajęć szkoły rodzenia.

3.4. Umiejętności radzenia sobie z różnorodnością

Istnieje wciąż potrzeba wyrobienia umiejętności w różnych sferach działalności zawodowej, aby unikać nieufności i wypracować szacunek. Asertywny język oraz empatyczne i pełne poszanowania nastawienie są konieczne do tego, aby radzić sobie z różnorodnością w takich kwestiach jak budowa rodziny, wybory reprodukcyjne, orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Rozumienie tego, jak różne wymiary nierówności (m.in. płeć kulturowa, orientacja seksualna, tożsamość płciowa, klasa, pochodzenie etniczne i narodowość) nakładają się na siebie, może pozwolić na rozwinięcie niezbędnych kompetencji, aby każda rodzina i każde dziecko czuły się mile widziane.

Bibliografia

Bertrand, P. (2017). "Madrid police impound Spanish anti-transgender 'bus of shame'". *Euronews*, 1 Marzec 2017.
<http://www.euronews.com/2017/03/01/madrid-police-impound-spanish-anti-transgender-bus-of-shame>, dostęp 4 wrzesień 2018.

Devereux Taylor, R. (2017). "'Boys have penises, girls have vulvas. Do not be fooled': Catholic Bus bearing anti-transgender slogan is

seized by Spanish authorities". *Daily Record*, 2 Marzec 2017.

<https://www.dailyrecord.co.uk/news/uk-world-news/boys-penises-girls-vulvas-not-9947032>, dostęp 4 wrzesień 2018.

European Union (2015). *Special Eurobarometer 437: Discrimination in the EU in 2015*. Brussels: European Union.

Ley 14/2006, de 26 de mayo, sobre técnicas de reproducción humana asistida [Ustawa 14/2006, z dnia 26 maja o technikach wspomaganego zapłodnienia ludzi]. Boletín Oficial del Estado, 126, 27 May 2006: 19947-19956.

OCENA PROGRAMÓW AKADEMICKICH

OCENA PROGRAMÓW AKADEMICKICH

PRZEGLĄD CAŁOŚCIOWY

Badania przeprowadzone w Hiszpanii, Polsce i Włoszech wskazują na pewne wspólne dla tych trzech krajów doświadczenia. Niemniej jednak, dające się zauważyć różnice wymagają dostosowania treści, strategii i metod szkoleniowych do lokalnych uwarunkowań. Poniżej przedstawiono najważniejsze grupy tematów. Dalsze szczegółowe informacje zawarte zostały w raportach krajowych.

- Główne oświadczenia i dyrektywy UE wspierające różnorodność i sprzeciwiające się dyskryminacji są zasadniczo i formalnie uznawane we wszystkich trzech krajach. Jednak takie formalne deklaracje często nie przekładają się na działania na poziomie lokalnym, nie wynikają z nich także żadne możliwe do praktycznego zastosowania narzędzia.
- We wszystkich trzech krajach zauważono ogólny brak tematyki LGBT+ w dostępnych dokumentach.² W większości

² Musimy w tej kwestii zwrócić uwagę na pewne ograniczenie metodologiczne. Korzystano z dostępu przez Internet do dokumentów (począwszy od dokumentów rządowych po programy zajęć) i we wszystkich krajach dostrzeżono znaczące różnice

przypadków tematyka LGBT+ wprowadzana jest w ramach przedmiotów do wyboru, często także traktowana jest nie jako element różnorodności a jako przejaw patologii.

- Hiszpania, Polska i Włochy różnią się znacząco pod względem akademickiego zainteresowania studiami feministycznymi, gender, LGBT+ i queer. Historia i warunki polityczne ukształtowały różne tradycje tego rodzaju studiów w ramach szkolnictwa wyższego i różne relacje naukowców z aktywistami, co ma wpływ na ich aktualną obecność i działalność w poszczególnych krajach.
- O ile w Polsce i Włoszech brak obecności tematyki LGBT+ w programach akademickich może stanowić strategię, której celem jest ukrycie tej tematyki z obawy przed homofobią, o tyle w Hiszpanii ich dość daleko posunięta niewidoczność w programach może wiązać się z efektem normalizacji po osiągnięciu prawnego uznania rodzin nieheteroseksualnych.
- Wydaje się, iż istnieje rozdział między oficjalnymi deklaracjami a praktyką społeczną. Niektórzy wykładowcy (spośród których wielu popiera prawa LGBT+ i badania nad różnorodnością) podejmują tematykę LGBT+ podczas swoich

między uniwersytetami, a nawet pomiędzy różnymi kursami oferowanymi na tym samym uniwersytecie, jeśli chodzi o zakres materiału udostępnionego online.

zajęć, jednak takie treści pozostają niewidoczne w oficjalnych sylabusach. W efekcie zaangażowani badacze odgrywają kluczową rolę we wprowadzaniu i rozwoju tej tematyki w kontekście akademickim. Jednak bez lepszego wsparcia instytucjonalnego osobiste inicjatywy są niewystarczające do kształcenia na szerszą skalę, jako że tematy te są wciąż traktowane jako niszowe.

- We wszystkich trzech krajach braki w formalnym kształceniu uzupełniane są przez ofertę organizacji pozarządowych, a zwłaszcza przez stowarzyszenia samych rodzin, które pomagają w kształceniu profesjonalistów.

OCENA PROGRAMÓW AKADEMICKICH: WŁOCHY

1. Wstęp

W obszarze południowej Europy Włochy stanowią niechlubny wyjątek w zakresie rozwiązań prawnych dostępnych parom nieheteroseksualnych oraz zapobiegających homofobii i dyskryminacji na tle orientacji seksualnej i tożsamości płciowej. Pomimo regularnych ostrzeżeń ze strony Unii Europejskiej i presji wywieranej przez liczne grupy obrońców praw LGBT+, związki partnerskie osób tej samej płci zostały tu uznane dopiero w maju 2016 roku, po trwającej ponad dekadę debacie parlamentarnej. Wciąż jednak brak prawa uznającego homofobię za okoliczność obciążającą w przestępstwach motywowanych nienawiścią.

Poza ramami prawnymi publiczna i polityczna debata toczy się w oparciu o pojęcie rodziny ukształtowane przez ideologię katolicką i bronione przez wszystkie partie polityczne. Model rodziny tradycyjnej i tradycyjnych ról płciowych odzwierciedla ultrakonserwatywne konstrukty kulturowe, które stały się uznanym na całym świecie elementem kultury włoskiej, utrudniając stworzenie miejsca dla

różnych form relacji, rodziny i rodzicielstwa. Nie oznacza to, iż nie zaszła żadna zmiana: działacze i organizacje pozarządowe ciężko pracowały, by zwalczyć stereotypy i uprzedzenia, a osoby i rodziny ze środowiska LGBT+ uzyskały bezprecedensowy stopień widoczności w debacie publicznej. Jednakże ta oddolna zmiana rzadko osiąga poziom instytucjonalny i jest w stanie zmienić działania i wiedzę poszczególnych organizacji.

Ten relatywny brak zmian dotyka również uczelnie. Jeśli nawet praktyki społeczne i rodzinne zmieniają się bardzo szybko, badania akademickie i kierunki uniwersyteckie mają problem z implementacją tej nowej wiedzy. Podczas gdy w niektórych krajach (szczególnie nordyckich i anglojęzycznych) studia LGBT reprezentują ugruntowane pole badawczo-naukowe, włoskie uniwersytety (na których badania genderowe są również słabo zinstytucjonalizowane) pozostają daleko w tyle. Co więcej, przez ostatnich pięć lat zwiększyły się ataki partii prawicowych oraz konserwatywnych stowarzyszeń katolickich na tak zwaną „ideologię gender”, definiowaną jako jakiekolwiek próby zawarcia bezpośrednich odniesień do społecznej konstrukcji gender, homoseksualizmu, homofobii i różnorodności rodziny w programach edukacyjnych. Mimo iż ataki te dotyczą głównie edukacji obowiązkowej (od przedszkola do szkoły średniej), ogólny klimat społeczny wpłynął również na środowisko akademickie i pobudził

debatę publiczną odnośnie tego, czy pewne tematy badań i nauczania mogą być uznawane za uzasadnione wewnątrz uczelni.

W dokumentach przedstawiających politykę i wytyczne Ministerstwa Edukacji i Badań jedyne odniesienie do orientacji seksualnej i dyskryminacji można znaleźć w rozporządzeniu ministerialnym o kształceniu przyszłych nauczycieli, które wymienia analizę i przeciwdziałanie przemocy i homofobii jako kluczowe cele edukacyjne.³ Oprócz tego rozporządzenia warto zwrócić uwagę na Narodową strategię przeciwdziałania dyskryminacji na tle orientacji seksualnej i tożsamości płciowej, która weszła w życie w latach 2013-2015.

Przyjęta rozporządzeniem ministerialnym Narodowa Strategia LGBT⁴ opracowana została przez Narodowe Biuro Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej (UNAR) (które w 2010 r. rozszerzyło swą misję, włączając w nią zapobieganie dyskryminacji na tle orientacji seksualnej i tożsamości płciowej) we współpracy z Radą Europy. Strategia ta zdefiniowała cztery obszary interwencji: komunikacja medialna, edukacja, organy ścigania i praca, jak również przewidziała szkolenia dla kadry kierowniczej odpowiednich Ministerstw: Edukacji i

Badań, Spraw Wewnętrznych, Obrony, Pracy i Pomocy Społecznej. Była ona jednak jedynie częściowo wdrożona i przez ostatnie trzy lata nie została odnowiona. Co więcej koncepcja edukacji okazała się najmniej rozwinięta ze wszystkich czterech obszarów ze względu na debatę polityczną na temat szkoleń, nauczania i badań.

2. Metodologia

Ocenę programów nauczania przeprowadzono w pięciu z 68 uniwersytetów państwowych. Nie jest to próbka reprezentatywna, ale badane instytucje zostały wybrane na podstawie trzech teoretycznych kryteriów w celu włączenia przykładów różnorodności włoskiej akademii. Ściślej rzecz ujmując, były to:

1. Kryterium rozmiaru: małe, średnie i duże uczelnie;
2. Kryterium położenia geograficznego: zarówno północne i południowe, jak również metropolitalne i prowincjonalne;
3. Kryterium roku założenia: zarówno stare, jak i nowe.

Zgodnie z tymi kryteriami próba składała się z:

- Uniwersytetu w Mediolanie (Bicocca): zlokalizowany na północy, średniego rozmiaru uniwersytet obszaru metropolitalnego, założony w latach 90.

³

<http://www.miur.gov.it/documents/20182/611956/allegato+al+D.M.+del+10.8.2017+n.616.pdf/29e23102-1022-4710-a0e4-d971d95a73dc?version=1.0>

⁴ <http://www.unar.it/cosa-facciamo/strategie-nazionali/strategia-nazionale-lgbt>

- Uniwersytetu Bolońskiego: duży, zlokalizowany na północy uniwersytet z wielowiekową tradycją w średniej wielkości mieście;
- Uniwersytetu w Parmie: mały, zlokalizowany na północy uniwersytet z wielowiekową tradycją w średniej wielkości mieście;
- Uniwersytetu Rzymskiego La Sapienza: duży uniwersytet z wielowiekową tradycją w stolicy;
- Uniwersytetu w Neapolu im. Fryderyka II: duży, zlokalizowany na południu uniwersytet z wielowiekową tradycją w obszarze metropolitalnym;

Przeanalizowano programy nauczania na tych pięciu uniwersytetach na kierunkach: edukacja, pomoc społeczna, pielęgniarstwo, medycyna ogólna, psychologia oraz prawo. Wzięto pod uwagę zarówno studia licencjackie (*laurea triennale*) i magisterskie (*laurea magistrale*) wraz z kursami podyplomowymi (*corsi di perfezionamento, master*).

Analiza danych przeprowadzona została głównie na podstawie planów edukacyjnych (*piani di offerta formativa*) i programów nauczania na każdym kierunku dostępnych na stronach internetowych uczelni. Zastosowano zestaw słów kluczowych w celu oceny dokumentów: homoseksualność, tożsamość płciowa, homofobia, dyskryminacja, rodziny jedнопłciowe, różnorodność rodzin.

Mimo iż skupiano się konkretnie na rodzinach z rodzicami LGBT+ i różnorodności rodzin, dodano również inne hasła związane z orientacją seksualną i dyskryminacją w celu poszerzenia badań i uchwycenia powiązanych tematów, pomocnych w ocenie zaangażowania przyszłych profesjonalistów w tematy LGBT+. Tam, gdzie było to potrzebne, skontaktowano się z kluczowymi informatorami (osobami pracującymi na wybranych uczelniach) w celu omówienia zgromadzonych danych i doprecyzowania przypadków, gdzie informacja w Internecie była niewystarczająca do przeprowadzenia analizy. Zidentyfikowano dwa kryteria oceny: wyraźne odniesienia do kwestii LGBT+ i rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci w programach nauczania (takie jak cele, wiedza i rozwijane kompetencje), jak również obecność lektur obowiązkowych na tematy powiązane.

3. Ustalenia

Na wybranych uniwersytetach dyskryminacja na tle orientacji seksualnej i tożsamości płciowej jest częściowo uwzględniana na poziomie organizacyjnym dzięki pracy Uniwersyteckich Komitetów Gwarancyjnych (UKG, *wł. CUG*) dotyczącej równych szans, dobrostanu pracowników i zapobieganiu dyskryminacji w miejscu pracy. Na przykład możliwość zmiany imienia zgodnie z wybraną płcią dostępna

jest dla studentów i studentek przechodzących tranżycję na czterech spośród pięciu wymienionych uniwersytetów⁵ (wszystkie za wyjątkiem rzymskiego La Sapienza). Większość UKG monitoruje dyskryminację na podstawie orientacji seksualnej i tożsamości płciowej, jak również finansuje kampanie informacyjne na ten temat. Jednakże gdy ogólne tematy LGBT+ powoli nabierają znaczenia na poziomie organizacyjnym, mało się mówi o badaniach na temat LGBT+ i kwestiach różnorodności rodzin w programach nauczania wszystkich analizowanych uniwersytetów.

Ze względu na brak narodowych ram wypracowanych przez Ministerstwo Edukacji i Badań sytuacja dotycząca programów nauczania różni się znacząco pomiędzy uniwersytetami i poszczególnymi wydziałami na tym samym uniwersytecie. Ogólnie rzecz biorąc, kształcenie na powyższy temat jest niedostateczne na wszystkich kierunkach i uniwersytetach, z których część oferuje maksymalnie jeden kurs na tematy powiązane z LGBT+. Na wszystkich uniwersytetach i kierunkach brakuje odniesień do rodzicielstwa osób transpłciowych.

W ramach komentarzy ogólnych warto wymienić dwa kluczowe aspekty: obecność powyższych kwestii lub ich brak zależy od indywidualnego zaangażowania naukowców w te tematy w ramach

ich własnych badań. Wskutek tego, na wydziałach, gdzie pracują zaangażowani w te tematy wykładowcy, dostępnych jest więcej kursów poświęconych tym kwestiom lub oferowane są kursy ogólne (jak „Socjologia rodziny” czy „Pedagogika rodziny”) odnoszące się również do rodzin z rodzicami LGBT+ wśród innych rodzajów rodzin. Na tych uniwersytetach, gdzie żaden wykładowca nie zajmuje się powyższą tematyką, brak jest jakichkolwiek odniesień. Oznacza to, iż przyszli specjaliści z dziedziny edukacji, pomocy społecznej lub opieki pielęgniarstwa rozwijają bardzo różne poziomy kompetencji w kwestiach integracji rodzin z rodzicami LGBT+, począwszy od braku działania w tym zakresie w trakcie, a skończywszy na doraźnych szkoleniach z teorii i narzędzi integracji. I choć wiedza oferowana w ramach programu studiów jest niewystarczająca, prawie wszystkie uniwersytety organizują zajęcia ponadprogramowe, podejmujące tematykę rodzin LGBT+ i powiązanych kwestii. Konferencje i seminaria organizowane są jednak raczej dla pracowników naukowych i osób spoza uniwersytetu niż dla studentów. Jeśli zaś chodzi o zajęcia w ramach programu nauczania, organizowane są one na wydziałach z zaangażowanymi w temat wykładowcami.

Programy wydziałów kształcących na kierunkach oświatowych, pomocy społecznej i psychologicznych zawierają więcej zagadnień związanych z tematyką LGBT+ i różnorodnością rodziny, podczas gdy

⁵ <https://universitrans.it>

wydziały pielęgniarstwa, medycyny i prawa można uznać za mniej inkluzywne. W dalszej części tekstu zaprezentowane zostaną ustalenia dla każdego obszaru studiów.

3.1. EDUKACJA

Kształcenie w dziedzinie edukacji obejmuje stopień licencjata dla nauczycieli przedszkolnych, magistra dla wczesnoszkolnych i studiów pedagogicznych, jednakże nie ma istotnych różnic pomiędzy kierunkami, które warto byłoby tu wspomnieć. Odniesienia do kwestii związanych z tematyką LGBT+ można jedynie znaleźć na kierunkach takich jak: Pedagogika i rodzina oraz Pedagogika różnic. W niektórych przypadkach (Uniwersytet Mediolan Bicocca i rzymska La Sapienza) różnorodność rodzin i społeczna konstrukcja rodziny stanowią część programu, a umiejętności wymagane do radzenia sobie z taką różnorodnością są wymienione wśród kompetencji, jakie mają być rozwinięte na studiach. Jednakże żadna z lektur nie odnosi się wyraźnie do rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci. W przypadku Uniwersytetu w Bolonii temat jest ujęty w programie i odzwierciedlony w obowiązkowych lekturach.⁶ Kierunek Pedagogika

⁶

<http://www.psicologiaformazione.unibo.it/it/corsi/insegnamenti/insegnamento/2017/386496>

różnic na Uniwersytecie w Parmie nie odnosi się wprawdzie do rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci, ale omawia homoseksualność oraz homofobię i zawiera lektury obowiązkowe na ten temat.⁷

3.2. POMOC SPOŁECZNA

Zarówno na studiach licencjackich jak i magisterskich z zakresu pomocy społecznej można znaleźć odniesienia do tematów LGBT+ oraz rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci, szczególnie na kursach „Socjologia rodziny” oraz „Psychologia rodziny”. Pierwszy ze wspomnianych kursów na Uniwersytecie Mediolan Bicocca ujmuje transformację rodziny we współczesnym społeczeństwie i różnorodność rodzin, ale główny nacisk położony jest na transformację ról płciowych i rodzicielskich, a nie na rodziny tworzone przez osoby tej samej płci. Na kursie dotyczącym psychodynamiki rodziny na Uniwersytecie w Parmie wspomniana jest różnorodność rodzin, są także odniesienia do literatury uzupełniającej na ten temat. Kurs zatytułowany „Socjologia rodziny” na Uniwersytecie Bolońskim porusza tematykę rodzin LGBT+ bezpośrednio w programie nauczania i zawiera pozycje literatury uzupełniającej na ten temat. Mało tego, obowiązkowe warsztaty pod tytułem „Niepełnoletni a wymiar

⁷ <https://www.unipr.it/ugov/degrecourse/166011>

sprawiedliwości” adresowane do studentów studiów pierwszego stopnia, bezpośrednio omawiają tematykę rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci oraz procedurę adopcji. Obejmują one tematy lektur, spotkania z kluczowymi informatorami oraz grupy robocze dotyczące studiów przypadku. W programach kierunków na temat pomocy społecznej na uniwersytetach Roma La Sapienza i Uniwersytecie w Neapolu nie znaleziono żadnych odniesień do tematów LGBT+.

3.3. PSYCHOLOGIA

W obszarze psychologii odniesienia do tematów LGBT+, w tym rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci, można znaleźć na wielu kursach. W programie „Psychologii typowego i nietypowego rozwoju” na Uniwersytecie La Sapienza kurs zatytułowany „Psychologia rodzicielstwa i relacji rodzinnych” odnosi się bezpośrednio do rodzicielstwa osób tej samej płci wraz z obowiązkowymi lekturami na ten temat. Co ciekawe, w programie kierunku Psychopatologia rozwoju w ujęciu dynamicznym kurs „Techniki obserwacji klinicznej i oceny rodziny” omawia „nowe rodziny”, aczkolwiek w ramach sekcji o dysfunkcji w rodzinie. Pozostałych pięć kierunków na wydziale psychologii na Uniwersytecie La Sapienza nie porusza kwestii różnorodności w rodzinie, rodzin LGBT+, orientacji seksualnej czy

tożsamości płciowej. Studia magisterskie z psychologii klinicznej zawierają kurs „Orientacja seksualna i tożsamość płciowa”, który bezpośrednio zajmuje się rodzicielstwem osób tej samej płci zarówno w programie nauczania, jak i lekturach obowiązkowych. Uniwersytet Mediolan Bicocca oferuje sześć kierunków w obszarze psychologii. Dwa licencjackie i cztery magisterskie. Na studiach magisterskich z zakresu psychologii rozwoju w kontekście edukacyjnym, kurs „Psychodynamika i ocena rodzicielstwa” odnosi się w programie nauczania ogólnie do różnorodności w rodzinie, jednakże nie są wymienione żadne lektury na temat rodzicielstwa osób LGBT+. W podobny sposób w ramach kierunku studiów magisterskich z zakresu psychologii społecznej i ekonomicznej, kurs zatytułowany „Psychologia różnic i nierówności” wymienia wprowadzie orientację seksualną w programie nauczania, ale lektury odnoszą się głównie do różnic i nierówności płciowych. Na Uniwersytecie w Neapolu w ramach studiów magisterskich w obszarze psychologii klinicznej warsztaty poświęcone psychologii społecznej i klinicznej zawierają sekcję na temat „nowych rodzin” w znaczeniu rodzin z rodzicami LGBT+, jednakże nie zostały wymienione żadne konkretne lektury. W ramach kierunku drugiego stopnia na psychologii kurs zatytułowany „Pedagogika relacji rodzinnych” zajmuje się bezpośrednio różnorodnością rodziny i rodzinami tworzonymi przez osoby tej samej

płci w swoim programie nauczania, a także zawiera jedną lekturę do wyboru na ten temat. Na Uniwersytecie w Parmie w ramach studiów magisterskich z zakresu psychologii klinicznej i społecznej interwencji, kurs „Psychologia relacji rodzinnych” bezpośrednio omawia rodzicielstwo osób LGBT+ w programie nauczania i zawiera obowiązkowe lektury na ten temat. W ramach studiów pierwszego i drugiego stopnia na psychologii Uniwersytetu Bolońskiego nie znaleziono żadnych odniesień do kwestii LGBT+ i rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci.

3.4. PIEŁĘGNIARSTWO

W ramach kierunków dotyczących pielęgniarstwa i położnictwa na Uniwersytetach w Bolonii, Parmie, La Sapienza w Rzymie i Fryderyka II w Neapolu nie znaleziono żadnych odniesień do tematów LGBT+ czy rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci. Na Uniwersytecie Mediolan Bicocca w ramach kierunków magisterskich nauki społeczne oraz położnictwo oferowany jest kurs „Fundamenty psychologii społecznej”, który odnosi się do stereotypów, uprzedzeń i różnic płciowych.

3.5. MEDYCYNĄ OGÓLNA

W ramach medycyny na wszystkich badanych uniwersytetach nie znaleziono żadnego odniesienia do kwestii LGBT+ czy rodzin z rodzicami LGBT+.

3.6. PRAWO

Studia na kierunku prawo oferowane przez uniwersytety w Parmie, Bolonii i La Sapienza w Rzymie nie uwzględniają tematyki LGBT+ czy dyskryminacji na tle orientacji seksualnej i tożsamości płciowej. Na Uniwersytecie Mediolan Bicocca studia magisterskie ze specjalności Prawa człowieka wymieniają orientację seksualną w programie nauczania, jednakże nie są podane żadne lektury na ten temat. W ramach studiów magisterskich z prawa na Uniwersytecie Bolońskim dostępny jest kurs do wyboru „Płeć a prawo”. Kurs ten omawia neutralność prawa odnoszącą się do różnic płci i orientacji seksualnej, jak również zajmuje się tematyką queer i LGBT+ w programie nauczania i lekturach.

OCENA PROGRAMÓW AKADEMICKICH: POLSKA

1. Wstęp

Uniwersytety w Polsce oferują wprowadzić kursy gender studies, LGBT i queer studies od lat 1990., jednak większość z nich prowadzona jest na wydziałach humanistycznych i nauk społecznych. Tematyka LGBT+ wprowadzana jest na ogół do programów akademickich przez indywidualnych badaczy i wykładowców, a nie na skutek planowych i systemowych zmian w szkolnictwie wyższym. Kierunki takie jak medycyna ogólna, pielęgniarstwo i prawo niechętnie wprowadzają tę tematykę do swoich programów kształcenia. O ile niektóre dyscypliny omawiają w ogólny sposób tematy związane z osobami LGBT dotyczące tak podstawowych kwestii jak coming out, homofobia i dyskryminacja, brak prawie zupełnie zainteresowania rodzinami LGBT+. Jest wręcz oczywiste, że wspomniani wyżej „pionierzy i pionierki” badań i dydaktyki LGBT+ spotykali się z dość wrogim nastawieniem w swoich macierzystych instytucjach.

Takie nastawienie wciąż pozostaje powszechne w konserwatywnym klimacie politycznym, który wpływa na atmosferę

na uniwersytetach. Tak zwana „wojna z gender” nie tylko podkopuje cele, podstawy i wyniki badań prowadzonych w ramach gender i queer studies w debacie publicznej, ale przekłada się na ataki fizyczne czy protesty podczas wydarzeń czy wykładów. Co więcej, niektóre uczelnie wciąż zezwalają na organizacje spotkań z osobami, które w otwarty sposób promują homofobię i wspierają dyskryminację czy np. terapię konwersyjną. Nastawienie anti-LGBT wspierane jest przez obecnego ministra szkolnictwa wyższego, który wkrótce po objęciu urzędu w 2015 roku oświadczył, że wyrzuci z list punktowanych czasopism naukowych „jakieś studia gejowskie lub lesbijskie”.⁸ Podobne poglądy wyrażali inni politycy rządzącej partii. Badaczom i wykładowcom studiów gender, queer i LGBT, którzy mogą być zagrożeni, brakuje niekiedy odpowiedniego wsparcia ze strony wydziałów macierzystych. Jedna z konserwatywnych organizacji pozarządowych rozesłała niedawno listy do uniwersytetów, domagając się spisów badaczy wykładających tzw. „ideologię gender” w celu publicznego potępienia takich praktyk. Programy równości płci, popierania różnorodności czy działania antydyskryminacyjne są bardzo rzadkie na polskich uniwersytetach. Młodzi badacze, bardziej skłonni wprowadzać tematykę LGBT+ na swoich zajęciach, często

⁸ <http://wyborcza.pl/1,75398,19198390,minister-gowin-reforma-nauki-i-szkolnictwa-wyzszego-zaboli.html> Dostęp: 27.08.2018.

zatrudniani są na krótkoterminowych umowach, co dodatkowo spowalnia rozwój programów obejmujących tematykę LGBT+.

Warto tu zaznaczyć, że sytuacja studiów gender i LGBT różni się znacznie pomiędzy polskimi uniwersytetami. Potwierdzają to nasze ustalenia. O ile niektóre uniwersytety, zwłaszcza te mieszczące się w dużych miastach, stworzyły bogate (choć niekiedy dość efemeryczne) programy studiów i organizują cenione wydarzenia naukowe, jak konferencje i warsztaty o tematyce LGBT+, mniejsze uczelnie rzadko zapewniają studentom jakiegokolwiek kursy na takie tematy. Skutkiem tego absolwenci, przyszli nauczyciele, pielęgniarzy, lekarze i prawnicy nie mają możliwości zdobycia wiedzy na temat osób LGBT+, nie wspominając już o rodzinach LGBT+. W takiej sytuacji jedne uczelnie i ośrodki badawcze podejmują zaawansowane i cenione naukowo projekty badawcze dotyczące tematyki LGBT+, podczas gdy w innych nie prowadzi się w ogóle żadnych badań na ten temat. Jeśli chodzi o badania dotyczące rodzin LGBT+, w ostatnich latach prowadzony był projekt „Rodziny z wyboru w Polsce” dotyczący rodzin LGBT w Instytucie Psychologii PAN (np. Mizielińska, 2009).

Nie istnieją żadne regulacje prawne dotyczące obecności tematyki LGBT+ czy rodzin LGBT+ w programach akademickich. Brak również przepisów antydyskryminacyjnych, które w jednoznaczny sposób sprzeciwiałyby się dyskryminacji z powodu orientacji

seksualnej w szkolnictwie wyższym. Należy zatem brać pod uwagę cztery dokumenty prawne jako podstawę do dyskusji nad równością i równymi prawami w szkolnictwie wyższym w Polsce:

1. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polski* (1997), która w art. 32 gwarantuje wszystkim równe traktowanie przez władze publiczne: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”. Co więcej art. 70 ustęp 4 głosi: “Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa”.
2. *Kodeks pracy* (2003) który gwarantuje ochronę przed dyskryminacją w miejscu pracy, stosownie do Dyrektywy o Zatrudnieniu 2000/78/EC.
3. *Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania*, która zakazuje dyskryminacji na tle orientacji seksualnej w miejscu pracy. Dyskryminacja w szkolnictwie wyższym na innym tle jak rasa, przynależność etniczna i narodowość są również zakazane.

4. Zarówno *Prawo o szkolnictwie wyższym* (2005) jak i *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (które weszło w życie 1 października 2018) stwierdzają, że student powinien być kształcony w poszanowaniu praw człowieka. Gwarantują również swobodę badań naukowych.

Obecna sytuacja polityczna każe powątpiewać we wprowadzenie konkretnych działań antydyskryminacyjnych w najbliższej przyszłości.

2. Metodologia

Przygotowana próbka składa się z programów następujących uczelni państwowych: Uniwersytetu Warszawskiego (UW) wraz z Warszawskim Uniwersytetem Medycznym (WUM), Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ) wraz z Collegium Medicum UJ oraz Uniwersytetu w Białymstoku (UwB) wraz z Uniwersytetem Medycznym w Białymstoku. Wybór dokonany został na podstawie lokalizacji i rozmiarów. Uniwersytet Warszawski to duży uniwersytet w stolicy, Uniwersytet Jagielloński jest najstarszy w Polsce, mieści się w Krakowie na południu kraju, a Uniwersytet w Białymstoku mieści się we wschodniej Polsce w mieście osławionym z powodu silnego ruchu prawicowych ekstremistów.

Przeprowadzono analizę oficjalnych dokumentów i publicznie dostępnych danych. Dane dotyczące programów pozyskano online ze stron internetowych wydziałów lub przez USOS (system rejestracji studentów). Analiza została wzbogacona przez własne doświadczenie członków zespołu, a także indywidualne konsultacje z naukowcami z wybranych uniwersytetów. Badanie objęło programy na rok akademicki 2017/2018. Skupiono się na następujących słowach-kluczach: LGBT, queer, homoseksualność, orientacja, gender, trans, różnorodność rodzin i rodzina.

Publicznie dostępne dane były wprawdzie ograniczone – wiele z wymienionych wyżej stron nie zawierało szczegółowych programów czy spisów bibliografii – zrezygnowano jednak z bezpośredniego kontaktu z uczelniami ze względu na troskę o bezpieczeństwo wykładowców i badaczy zajmujących się tematyką LGBT+. W ostatnich latach wydziały studiów gender w krajach Europy Środkowej i Wschodniej takich jak Węgry stały się celem krytyki albo zostały zamknięte.

3. Ustalenia

Programy akademickie zajmują się zwykle kwestiami rodzin, ale nie obejmują w oficjalny sposób rodzin LGBT+. Co się zaś tyczy szerszej tematyki LGBT+, zauważyć można trendy w kierunku (1) medykalizacji

(oficjalna edukacja dotycząca kwestii LGBT umieszczona jest raczej w ramach seksuologii niż badań kulturoznawczych) i (2) patologizacji (np. wydział prawa Uniwersytetu w Białymstoku oferuje kurs „Zboczenia seksualne” i jest to jedyny kurs dotyczący kwestii LGBT+ przeznaczony dla studentów prawa). Biorąc pod uwagę niekompletność dostępnych informacji – dostępne w sieci materiały często nie obejmują sylwetek wykładowców, sylabusów, bibliografii i innych materiałów – nie zawsze istniała możliwość, by stwierdzić, czy homoseksualność wspominana jest jako zboczenie czy jako wyraz różnorodności. Co więcej, sylabusy unikają jednoznacznych określeń kwestii LGBT, odwołując się do ogólnikowych sformułowań w rodzaju „alternatywne formy rodziny”, trudno zatem ocenić, czy istotnie zajmują się tymi kwestiami.

Sama organizacja formalna takich kursów odgrywa wielką rolę, jako że większość tych, które podejmują tematykę LGBT+, nie jest obowiązkowa i nie wchodzi do podstawowego programu studiów, pojawiając się jedynie okazjonalnie. Tam gdzie kwestie LGBT+ są poruszane, pojawiają się zwykle jako jeden z elementów obszerniejszych kursów, istnieje zaledwie kilka zaawansowanych kursów wyłącznie na tematy LGBT. Skutkiem tego, jedynie zaangażowani studenci, którzy specjalnie wyszukują takie kursy, napotkają kwestie LGBT+ w swojej edukacji. Trudno zatem zdobyć

dogłębną profesjonalną wiedzę w tej dziedzinie poprzez oficjalne studia. Mimo to, należy podkreślić, że społeczność akademicka skupiona na kwestiach LGBT+ stale podejmuje wysiłki, by kształcić i poszerzać wiedzę, np. przez konferencje takie jak „Queer Kinship and Relationships” (IP PAN), „Nienormatywne praktyki rodzinne” (UW), „Strategie Queer” (UW) i „Seksualność człowieka” (UJ). Inicjatywa, by proponować takie kursy wychodzi często ze strony studiów międzywydziałowych (np. „Literatura gejowska”, „Dylematy polityki i tożsamości LGBT” i „Studia nad różnorodnością”) albo od stowarzyszeń studenckich, które organizują nieobowiązkowe zajęcia (np. spotkania dotyczące kwestii transpłciowości organizowane przez Grupę Studiów Socjologicznych UJ w Queer UW oraz kursy pracy z pacjentem LGBT zorganizowane przez Stowarzyszenie Studentów Medycyny IMFSA). Badania prowadzone są zarówno przez uniwersytety (np. Centrum Studiów nad Uprzedzeniami) i organizacje pozarządowe (np. Kampania Przeciwko Homofobii i Fundacja Kobiety Pokój), obejmuje to również obszerne studia nad rodzinami LGB, które przeprowadzono w Instytucie Psychologii Polskiej Akademii Nauk („Rodziny z Wyboru w Polsce”). Warto tu wspomnieć, że wprawdzie ukazuje się pismo naukowe (w językach polskim i angielskim), nie jest jednak uwzględniano w systemie parametryzacji, co utrudnia jego wydawanie. Wszystkie te przykłady dowodzą, że zdobywanie wiedzy w

dziedzinie LGBT+ zwykle odbywa się poza głównym nurtem kształcenia akademickiego. Studenci i studentki pogłębiają swoją wiedzę w tej dziedzinie, biorąc udział w wydarzeniach i projektach organizowanych przez organizacje pozarządowe lub stowarzyszenia studenckie. Biorąc pod uwagę, że dzieje się to zwykle z ich własnej inicjatywy, studia takie wymagają dużego zaangażowania.

W niektórych dziedzinach pracują wykwalifikowani wykładowcy, którzy mogliby prowadzić zajęcia na tematy LGBT+, ale „oficjalnie” tego nie robią (a przynajmniej kwestie LGBT+ nie pojawiają się w ich sylabusach), najprawdopodobniej z przyczyn politycznych. Ogromne znaczenie mają zatem nieformalne praktyki – chociaż temat jest prawie nieobecny w oficjalnych programach, niektórzy wykładowcy odnoszą się do kwestii LGBT+ na innych zajęciach na socjologii, psychologii, literaturoznawstwie i medycynie. Zaangażowani naukowcy i studenci muszą działać, by powiększać stan wiedzy i uczyć siebie oraz innych.

3.1. EDUKACJA

W Polsce uprawnienia nauczycielskie uzyskują absolwenci pedagogiki, ale także filologii, historii sztuki, geografii i matematyki. Przeanalizowano zatem wiele programów studiów ze szczególnym uwzględnieniem humanistyki. Wyniki tej analizy pokazują, że istnieją

nieliczne kursy, które zajmują się ogólnymi kwestiami związanymi z LGBT na uniwersytetach w Warszawie i Krakowie, ale nie ma ich wcale w Białymstoku. Pedagogika ogólna oferuje nieliczne kursy, których opisy wspominają o tematach LGBT np. w ramach kursu „Rozwój i zdrowie seksualne” umieszczone jest omówienie orientacji seksualnych i nastawienia do orientacji innych niż własna. W ramach kursu „Seksuologiczne problemy młodzieży i edukacja seksualna” pojawia się definicja orientacji seksualnej, a kurs „Wiedza o rodzinie” obejmuje dyskusję o różnych modelach życia rodzinnego. Jednak w niektórych przypadkach nie było możliwości rozpoznania, z którym z możliwych paradygmatów (różnorodność vs patologizacja) mamy do czynienia. Na przykład w kursie „Społeczne i kulturowe determinanty zachowań seksualnych” wprowadzona zostaje kategoria mężczyzn uprawiających seks z mężczyznami (MSM), jednak ma to miejsce w kontekście pracy seksualnej, kwestii oddzielnej od orientacji seksualnych.

Warto podkreślić, że humanistyka i nauki społeczne (zwłaszcza filologia polska, socjologia, kulturoznawstwo i literaturoznawstwo angielskie) stanowią od lat dziedziny, w ramach których wykładano studia queer i LGBT (np. socjologię queer i literaturę gejowską), przyszli nauczyciele mieli zatem możliwość kształcić się w tym

zakresie. Prawdopodobnie w tej kwestii sytuacja nie ulega zmianom w najważniejszych uniwersytetach w większych miastach.

3.2. PRACA SOCJALNA

Tematyka LGBT jest prawie całkowicie nieobecna w programach studiów, przyszli pracownicy socjalni nie mają więc możliwości rozmawiać na tematy związane z rodzinami LGBT+. UJ i UwB nie odnoszą się do tej tematyki w żaden sposób w swoich oficjalnych dokumentach. Na UW prowadzony jest jeden kurs „Praca w środowisku społecznym”, który wspomina „teorię LGBT”, podczas gdy „Rodzina z perspektywy wyzwań i zagrożeń” obejmuje dyskusję na temat „rodzin homoseksualnych”. Pomimo że brak jej w oficjalnych programach różnorodność rodzin, w tym rodzin LGBT+ jest przedmiotem jednego z kursów na UJ.

3.3. PIELĘGNIARSTWO

Programy studiów pielęgniarstwa nie obejmują w oficjalnych dokumentach prawie żadnych informacji dotyczących kwestii LGBT+. Kursy nieobowiązkowe wspominają jedynie o homoseksualności np. „Proces rozrodu człowieka i kontrola płodności” i, przeznaczony dla położnych, „Problemy seksuologii i opieka nad kobietami i ich rodzinami”.

3.4. MEDYCYNĄ OGÓLNA

Studia medyczne w Polsce nie zapewniają studentom właściwego wykształcenia w temacie problemów rodzin LGBT+. Istnieje kilka przykładów programów kursów, w których poruszana jest tematyka LGBT+, żaden jednak nie zajmuje się kwestią rodzin. Seksuologia to dziedzina medycyny, która daje studentom możliwość zapoznania się z tematyką LGBT+. Zarówno w Warszawie jak i w Krakowie oferowane są kursy seksuologii, które obejmują takie tematy jak: tożsamość płciowa, transpłciowość i dysforia płciowa, psychologia osób LGBT, orientacje płciowe i stres mniejszościowy. Dodatkowo Studencka Grupa Badawcza Seksuologów na WUM ujmuje w swoim zakresie działań kwestie LGBT i prawa osób LGBT.

3.5. PSYCHOLOGIA

Niektóre wydziały psychologii są stosunkowo otwarte na włączanie tematów LGBT+ do programów studiów. Dobrym przykładem takiej praktyki jest Instytut Psychologii UJ, który oferuje kilka różnych kursów na tematy LGBT. Studenci mogą uczyć się i dyskutować na tematy takie jak transpłciowość (włączając w to informację o zdrowiu reprodukcyjnym osób transpłciowych), orientacja seksualna (w ramach kursu o seksualności człowieka), psychologicznych aspektach

seksualności, różnorodności płciowej i rozwoju psychoseksualnym. Instytut organizuje również konferencje na temat ludzkiej seksualności, w trakcie których tematy LGBT+ są obecne. Wymieniony wyżej instytut proponuje kilka kursów dotyczących terapii rodzinnej i terapii par, ale zgodnie z dostępnymi informacjami, żaden z nich nie zajmuje się bezpośrednio parami czy rodzinami LGBT+. Uniwersytet Warszawski oferuje dyskusję nad płcią kulturową i seksualnością wyłącznie jako jeden z aspektów poruszanych na obowiązkowych kursach przekrojowych jak np. „Psychologia rozwojowa”. Tematy LGBT+ są jednak omawiane podczas kursów fakultatywnych jak „Seksuologia”. Niektórzy z naszych respondentów zatrudnionych na UW wspominali, że istnieje pewien potencjał i chęć, by proponować więcej kursów na te tematy, ale brak zatrudnionych wykładowców akademickich, którzy byliby w stanie prowadzić takie kursy, uniemożliwia jakikolwiek rozwój w tym zakresie. Jeśli chodzi o ostatni z badanych tu uniwersytetów, UwB, żadne tematy LGBT nie znalazły się w jego programach studiów.

3.6. PRAWO

Biorąc pod uwagę, że badanie ujawniło bardzo nieliczne przykłady zainteresowania kwestią praw człowieka i prawa antydyskryminacyjnego w programach studiów prawniczych, trudno

polemizować z potocznym poglądem, że wydziały prawa w Polsce są wysoce konserwatywne i panuje tam tradycyjne podejście do małżeństwa i rodziny. Nasze badanie ujawniło zaledwie trzy kursy, podczas których omawiane są ze studentami kwestie LGBT: po jednym na każdym z omawianych tu uniwersytetów. Jeden z tych kursów zajmuje się zboczeniami płciowymi i jest prowadzony w ramach kryminologii (UwB), co sugeruje co najmniej pewien stopień patologizacji. Drugi, prowadzony na Uniwersytecie Jagiellońskim, poświęcony jest etyce i bioetyce, analizuje różne procesy i praktyki społeczne z punktu widzenia etyki. Jednym z poruszanych tematów są związki osób tej samej płci. Trzeci kurs, prowadzony na Uniwersytecie Warszawskim, to nieobowiązkowy kurs w trakcie którego studenci omawiają prawne aspekty płci biologicznej i kulturowej. Nie udało się znaleźć oddzielnych kursów czy warsztatów, które poświęcone byłyby prawnym aspektom rodzin LGBT+. Warto tu zauważyć, że bardziej postępowe i wspierające działania prawne na rzecz praw osób LGBT+ (w tym ich rodzin) mają miejsce poza uniwersytetami. Kilka organizacji pozarządowych działa w sferze praw człowieka i prawa antydyskryminacyjnego, oferując pomoc prawną i radę osobom LGBT+.

Bibliografia

Mizielińska, J. (2009). *Pokrewieństwo, rodzina i związki intymne.*

Spojrzenie na przekór. W: Konstelacje rodzinne. Obraz rodziny w polskim dramacie i teatrze w perspektywie gender i queer.

A. Admiecka, D. Buchwald (red.). Warszawa: Instytut Teatralny.

Dokumenty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 listopada 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. 2003 nr 213 poz. 2081).

Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2010 nr 254 poz. 1700).

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. 2005 nr 164 poz. 1365).

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

OCENA PROGRAMÓW AKADEMICKICH: HISZPANIA

1. Wstęp

Hiszpanię uznać można za jeden z krajów europejskich, które w największym stopniu uznają prawa rodzin LGBT+. Małżeństwa osób tej samej płci zostały tu uznane w 2005 roku (Ustawa Organiczna 13/2005). Dwa lata później Ustawa 3/2007 zezwoliła osobom transpłciowym na zmianę imienia i płci w Rejestrze Stanu Cywilnego i dodatkowo zagwarantowała lesbijkom w związkach małżeńskich automatyczne wpisanie drugiej matki do aktu urodzenia dziecka poczętego metodą in vitro, bez konieczności wszczynania procesu adopcyjnego. Co więcej, obecne prawo dotyczące technik rozrodu wspomaganego (Ustawa Organiczna 14/2006) daje możliwość leczenia bezpłodności wszystkim kobietom bez względu na ich orientację seksualną czy stan cywilny. Wspólnoty autonomiczne: Nawarra, Kraj Basków, Galicja, Andaluzja, Katalonia, Wyspy Kanaryjskie i Madryt dysponują własnym prawodawstwem gwarantującym prawa osób homoseksualnych, biseksualnych i

transpłciowych, jak również zwalczającym z homofobią, bifobią i transfobią. Niektóre ustawy zawierają konkretne odniesienia do uniwersytetów. Na przykład Ustawa Katalońska 8/2014 głosi, iż katalońskie uniwersytety muszą „promować ochronę, dawać wsparcie i środki badawcze na rzecz osób LGBTI”.

Na poziomie krajowym nie istnieje żadna bezpośrednia polityka edukacyjna w zakresie kwestii rodzin LGBT+. Ustawa Organiczna 6/2001 o Uniwersytetach (*Ley Orgánica 6/2001, de 21 de diciembre, de Universidades*) głosi, iż państwowe i prywatne uniwersytety muszą szanować „zasady konstytucyjne”, państwowe i regionalne uwarunkowania, jak również „prawa i wolności nauczycieli, studentów oraz personelu administracyjnego i technicznego”. Kwestie LGBT+ nie są tu bezpośrednio poruszane z wyjątkiem następującej wzmianki: „wszystkie programy nauczania zaproponowane przez uniwersytety muszą brać pod uwagę fakt, iż kształcenie w jakimkolwiek obszarze musi być prowadzone z poszanowaniem i propagowaniem praw człowieka i zasadami powszechnej dostępności, jak również być przystosowane do wszystkich”.

Na poziomie uniwersyteckim żadne rekomendacje czy konkretne polityki nie włączają tematów LGBT+ do programów nauczania studiów.

Jednakże, na niektórych uniwersytetach można znaleźć ustalone modele postępowania i/lub organizacje, które walczą z dyskryminacją osób LGBT+ wewnątrz uczelni. Na przykład strategia rozwoju Autonomicznego Uniwersytetu w Barcelonie zakłada pośród swoich celów wdrożenie działań w kierunku odpowiedzialności społecznej w różnych obszarach. Jednym z nich jest równość płci. Funkcjonuje w jego obrębie Obserwatorium Równości, które realizuje plany działania w tym zakresie, promując równość i wspierając najbardziej stygmatyzowane grupy, między innymi LGBT+. W następstwie ustawy Prawa Katalońskiego 11/2014 uniwersytet wypracował dwa modele postępowania. Pierwszy przeciwko molestowaniu seksualnemu oraz molestowaniu wynikającemu z orientacji seksualnej, tożsamości płciowej czy wyrażaniu swojej płci. Drugi zezwalający osobom transpłciowym i interseksualnym na zmianę imienia we wszystkich dokumentach uniwersyteckich.

2. Metodologia

Wybrano trzy uniwersytety w celu oceny treści akademickich programów nauczania pod kątem rodzin LGBT+. W Hiszpanii działają 82 uniwersytety, 61% z nich to uczelnie państwowe a 39% prywatne, dlatego wyselekcjonowano dwa uniwersytety państwowe i jeden

prywatny. Każdy z nich mieści się w jednej z trzech wspólnot autonomicznych z największą liczbą uniwersytetów (11 w Andaluzji, 12 w Katalonii i 14 w Madrycie). Pod kątem geograficznym znajdują się one w zupełnie innym położeniu: jeden na północy, drugi w centrum i trzeci na południu kraju. W Hiszpanii działa również 14 katolickich lub inspirowanych chrześcijaństwem uniwersytetów, dlatego warto było wziąć pod uwagę uniwersytet katolicki.

Przebadane uniwersytety to:

- Uniwersytet w Granadzie (*Universidad de Granada*)
Uniwersytet państwowy umiejscowiony w Andaluzji, na południu Hiszpanii. Założony został w roku 1531 i kształci ponad 60000 studentów i studentek na 89 kierunkach licencjackich, 121 magisterskich, 28 doktorskich i 100 podyplomowych.
- Autonomiczny Uniwersytet w Barcelonie (*Universidad Autónoma de Barcelona*)
Uniwersytet państwowy umiejscowiony w Katalonii, północnowschodniej Hiszpanii. Założony został w roku 1968, zatrudnia 3 700 nauczycieli i nauczycielek akademickich i kształci ponad 40000 studentów i studentek na 88 kierunkach licencjackich, 133 magisterskich, 67 doktorskich i 602 podyplomowych.

- Uniwersytet Papieski Comillas (*Universidad Pontificia de Comillas*)
Uniwersytet założony został w roku 1890 jako seminarium. Od roku 1986 kształci również na innych kierunkach. Obecnie ma ponad 13000 studentów i studentek oraz 1700 nauczycieli i nauczycielek akademickich. Prowadzi 36 kierunków licencjackich, pięć specjalnościach teologicznych, 48 kierunków magisterskich, 12 doktorskich i 25 programów podyplomowych.

W każdej z wybranych uczelni przeanalizowano oficjalny program nauczania na rok akademicki 2017-2018 dla kierunków licencjackich i magisterskich, jak również szkół letnich i innych kursów w obszarze edukacji, pomocy społecznej, pielęgniarstwa, medycyny, psychologii i prawa. Na początku przeszukano każdy program pod kątem następujących haseł: *LGBT**, *homosexual**, *homofob**, *trans*, *orientación sexual*, *identidad*, *familias*, *diversidad* and *género* (*LGBT**, homoseksualny, homofobiczny, trans, orientacja seksualna, tożsamość, rodziny, różnorodność i gender). W przypadku znalezienia któregoś z tych haseł przeanalizowana została treść programu nauczania i odniesienia bibliograficzne.

Na sam koniec przeprowadzono krótkie wywiady z nauczycielami i nauczycielkami oraz byłymi studentami i studentkami, którzy ukończyli studia w uprzednim roku akademickim.

3. Ustalenia

Zidentyfikowano trzy różne poziomy odniesień do kwestii rodzin LGBT+:

- Rodziny LGBT+: wyraźne odniesienie do rodzin LGBT+.
- Zagadnienia LGBT+: odniesienia do osób LGBT+, różnorodność orientacji seksualnej i/lub tożsamości płciowej.
- Powiązane tematy: programy zawierają kwestie, które mogą być powiązane z aspektami LGBT+, takimi jak różnorodność rodzin, różnorodność rodziny ludzkiej, studia gender i równouprawnienie płciowe.

W programach znaleziono bardzo mało odniesień do kwestii LGBT+ i jeszcze mniej do tematyki rodzin LGBT+. Na kierunkach licencjackich było to jedynie kilka odniesień do rodzin LGBT+ lub ich zagadnień, a kiedy się pojawiały, występowały w przedmiotach dodatkowych. Więcej mówi się na te tematy w trakcie studiów magisterskich. Większość wyników wskazuje na powiązane kwestie, takie jak różnorodność społeczna, różnorodność ludzi, różnorodność rodziny, studia gender i równouprawnienie płci. Kilka przedmiotów porusza

studia nad „nowymi konfiguracjami rodzin” bez uszczegółowienia, czym one są i czy rodziny LGBT+ brane są pod uwagę.

Według nauczycieli/nauczycielek i studentów/studentek, z którymi przeprowadzono wywiady, o rodzinach LGBT+ wspomina się w najlepszym wypadku w trakcie omawiania różnorodności rodzin, ale bardzo niewiele informacji podaje się w odniesieniu do tego, jak powinny one być włączone w praktykę zawodową. Wyjątkiem był kierunek magisterski Badania psychospołeczne i interwencje na Autonomicznym Uniwersytecie w Barcelonie, który zawierał czterogodzinną sesję o rodzinach LGBT.

Warto podkreślić, iż analizowano jedynie podstawy programowe, a nauczyciele akademicki rozwijali te kwestie na zajęciach, co oznacza, iż mogli oni w rzeczywistości uczyć więcej o rodzinach LGBT+ niż przedstawiono to w programach nauczania. Co więcej, niektóre programy są dość rozbudowane, podczas gdy inne są mniej szczegółowe.

Kierunek psychologia to jedyny obszar, który bezpośrednio omawia rodziny LGBT+ i najszerzej traktuje kwestie LGBT+, zarówno na poziomie licencjackim jak i magisterskim. Jednakże zaobserwować można duże rozbieżności pomiędzy trzema analizowanymi uczelniami. Na pierwszym (Uniwersytet w Granadzie) nie mówi się o tym w ogóle, podczas gdy podejście na pozostałych dwóch waha się pomiędzy

inkluzywnym i normalizującym a patologizującym. Medycyna jest jedynym obszarem bez żadnych odniesień do kwestii LGBT+ w programach. Na pielęgniarstwie i prawie omawiane są wybrane aspekty, takie jak tożsamość płciowa i orientacja seksualna, jednakże przy okazji tematów pobocznych i/lub na studiach magisterskich. Kierunki dotyczące pomocy społecznej szeroko omawiają różnorodność społeczną w odniesieniu do płci, klasy społecznej i pochodzenia etnicznego, jak również „nowych modeli rodzin”, lecz bez wgłębiania się w kwestie rodzin LGBT+.

3.1. EDUKACJA

Zebrano informacje z programów nauczania studiów pierwszego stopnia edukacji wczesnoszkolnej i studiów drugiego stopnia Nauczania w szkołach średnich, zawodowych i centrach językowych, które są obowiązkowe dla nauczycieli pracujących w publicznych placówkach oświatowych. Nie znaleziono bezpośrednich odniesień do rodzin LGBT+, jedynie kilka wzmianek, które można uznać za powiązane i które mogły zawierać kwestie LGBT+.

W programach kierunków licencjackich szeroko omawia się różnorodność społeczną pod kątem klasy, płci kulturowej i przynależności etnicznej. Na tej samej zasadzie jedną z podstawowych kompetencji akademickich na kilku kursach jest nabycie potrzebnych

wartości i podejścia do nauczania w środowisku „poddanemu scenariuszowi różnorodności”. Dodatkowo niektóre programy zawierają szkolenia z technik pracy nad różnorodnością w klasie, promując w ten sposób edukację inkluzywną. Według obowiązkowej i uzupełniającej literatury zawartej w programie nauczania, różnorodność uczniów rozumiana jest zazwyczaj w odniesieniu do różnych potrzeb edukacyjnych. Z drugiej strony istnieje wiele różnych przedmiotów, gdzie pojawia się różnorodność w rodzinie, takich jak „Edukacja i środowiska edukacyjne”, „Szkoła i rodzina” oraz „Planowanie, badania i innowacje”. Wymieniane są: historyczna ewolucja rodziny, różne style życia i modele kształcenia przez rodziców, jednakże ponownie, to czy rodziny LGBT+ są tu brane w jakikolwiek sposób pod uwagę wydaje się być zależne od wykładowcy. Kwestie odnoszące się do płci kulturowej są obecne przy różnych zagadnieniach, tam, gdzie badane są stereotypy seksualne i płeć kulturowa, społeczna konstrukcja płci kulturowej, koedukacja, równość płci i szacunek dla praw człowieka w kontekstach edukacyjnych.

Również na kierunkach magisterskich istnieją tematy nawiązujące do różnorodności rodziny i płci. Na kursach takich jak: „Społeczeństwo, rodzina i edukacja” oraz „Rodzina i szkoła” dostarczane są informacje odnośnie współczesnych modeli rodziny.

Pomimo braku bezpośredniego odniesienia do rodzin LGBT+ możliwym jest, iż niektórzy prowadzący zajęcia uwzględniają rodziny tworzone przez osoby tej samej płci w swoim nauczaniu. Tematy takie jak różnorodność i równe szanse dla mężczyzn i kobiet, jak również „szacunek dla różnorodności opinii, sposobów bycia i działania” również ujęte są w programach nauczania.

3.2. POMOC SPOŁECZNA

Zebrano informacje dotyczące kierunków pierwszego i drugiego stopnia studiów na wydziałach pomocy społecznej trzech uniwersytetów. Programy nauczania nie zawierają żadnego bezpośredniego odniesienia do kwestii LGBT+, jednakże omawiają tematy powiązane ze studiami gender i kwestią pokrewieństwa, które mogą, ale nie muszą obejmować aspekty LGBT+. Na przykład przedmiot „Antropologia” omawia relacje pokrewieństwa, płeć biologiczną/kulturową, podczas gdy kurs „Perspektywy feministyczne i relacje płci” przedstawia teorię antropologiczną na temat różnicy pomiędzy płcią biologiczną, kulturową i seksualnością. Na podstawowe kompetencje akademickie w programach różnych przedmiotów składają się: „wrażliwość na brak równości (płeć kulturowa, przynależność etniczna/rasowa, klasa, tożsamość)” i „otwarte empatyczne nastawienie oparte na szacunku i uznaniu

różnorodności”. Dodatkowo szacunek dla ludzkiej różnorodności i równości płci są również uważane za ważne wartości.

Uniwersytet w Granadzie jako jedyny prowadzi studia na kierunku magisterskim z zakresu pomocy społecznej pod nazwą „Społeczna interwencja i imigracja, rozwój i grupy szczególnie zagrożone”. Jednakże nie odnosi się on bezpośrednio do kwestii LGBT+ pomimo tego, iż omawiane są wyłączenie i brak dyskryminacji, również na tle seksualnym.

3.3. PIELĘGNIARSTWO

Na studiach pielęgniarstwa pierwszego stopnia nie znaleziono żadnego odniesienia do rodzin LGBT+, a kwestie LGBT+ wspomniane są jedynie w kursach do wyboru. I tak, na przykład, „Seksuologia i antykoncepcja” zawiera sekcję o różnicach seksualnych i homoseksualizmie, podczas gdy przedmiot „Choroby pochodzące z innych krajów i infekcje przenoszone drogą płciową” zawiera sekcję o różnicach seksualnych i różnicach na tle płci kulturowej. Nie wspomniano zalecanej bibliografii na ten temat, więc podejście i zawartość powyższych sekcji są nieznane. W pozostałych tematach programu nauczania znajduje się jedynie wzmianka o „poszanowaniu dla różnorodności i pluralizmu idei, ludzi oraz kontekstów”.

Bezpośrednie lub pośrednie odniesienie do kwestii LGBT+ nie jest wymienione ani w oficjalnych studiach magisterskich, ani w kursach podyplomowych.

3.4. MEDYCINA OGÓLNA

Ani na wydziale lekarskim, ani w ramach innych kursów magisterskich oferowanych przez uczelnie medyczne nie znaleziono bezpośredniego odniesienia do kwestii LGBT+. Nie ma również wzmianki odnośnie tematów pokrewnych takich jak różnorodność rodzin czy kwestie związane z płcią kulturową. Na przedmiotach „Komunikacja medyczna” i „Pediatria” nie ma nawet odniesienia do różnorodności rodzin. Podobnie przedmioty „Położnictwo i ginekologia” nie zawierają nic związanego z tożsamością płci kulturowej i orientacjami seksualnymi.

3.5. PSYCHOLOGIA

Jak wspomniano powyżej, istnieje ogromny rozdźwięk pomiędzy trzema badanymi uczelniami w obszarze psychologii. Podczas gdy na Autonomicznym Uniwersytecie w Barcelonie można znaleźć odniesienia do kwestii LGBT+ w obowiązkowych przedmiotach na pierwszym i drugim stopniu studiów, Uniwersytet w Granadzie nie

nawiązuje do tematu, a Uniwersytet Papieski Comillas nawiązuje do tematu jedynie na przedmiotach do wyboru.

Programy nauczania Uniwersytetu Papieskiego Comillas odzwierciedlają biomedyczne, patologizujące podejście. W niektórych z nich homoseksualność jest omawiana w kategoriach „normalnego i nienormalnego zachowania”, a kilka pozycji z zalecanej bibliografii odnosi się do transpłciowości i tożsamości płci kulturowej jako „zaburzeń seksualnych”.

Studia licencjackie z psychologii na Autonomicznym Uniwersytecie w Barcelonie jako jedyne oferują informacje o rodzinach LGBT+. W szczególności program kursu „Dzieciństwo i rodzina w kontekstach trudności” (*Infancia y familia en contextos de dificultades*) zawiera bezpośrednie odniesienie do rodzin LGBT+, samotnego rodzicielstwa i rodzin patchworkowych. Odniesienia do kwestii LGBT+ znaleźć można również na innych kursach takich jak: „Psychologia społeczna we współczesnym świecie”, gdzie wspomniane są różnorodność seksualna i afektywna, jak również system płci biologiczna/płci kulturowa i nierówności społeczne w obszarze seksualności i płci kulturowej. Kurs „Psychologia działań zbiorowych” zajmuje się studiami nad ruchem na rzecz równości i różnorodności płci.

Jedynym kierunkiem magisterskim zawierającym treści odnoszące się do rodzin i kwestii LGBT+ jest kierunek Psychosocjalne badania i interwencje na Autonomicznym Uniwersytecie w Barcelonie, który oferuje czterogodzinne zajęcia na temat rodzin LGBT jako część modułu do wyboru „Obszary psychosocjalnej interwencji. Włączenie i różnorodność: kultura, mniejszości i płeć kulturowa”. W edycji 2018-2019 będzie również zawierać sesję na temat „Polityki i aktywizmu LGBTI””. W odróżnieniu od powyższego rzuca się w oczy brak jakiegokolwiek odniesienia do różnorodności seksualnej na kursie „Interwencja w problemach seksualnych i par” na kierunku magisterskim z Psychologii zdrowia, którego podejście, sądząc po programie nauczania, wydaje się być całkowicie heteronormatywne.

3.6. PRAWO

Na poziomie studiów licencjackich nie ma żadnych odniesień do kwestii LGBT+, mimo że mnóstwo jest tematów, które mogłyby być z tymi kwestiami powiązane, na przykład na przedmiocie „Prawo cywilne”, np. rodzina, relacje pokrewieństwa, małżeństwo, ustalenie ojcostwa. Niektóre kursy do wyboru jak „Płeć kulturowa a prawo” nie zawierają bezpośrednich odniesień, lecz omawiają powiązane tematy takie jak prawo i „nowe modele rodziny”.

W odróżnieniu od powyższego konkretne tematy obejmujące rodziny LGBTQ+ pojawiają się w programie nauczania studiów magisterskich. W ramach magisterium z praw podstawowych na Uniwersytecie w Granadzie kurs „Równość i brak dyskryminacji” zawiera informacje dotyczące ochrony podstawowych praw i dyskryminacji opartej na orientacji seksualnej i tożsamości płci kulturowej w UE.

Niniejsza broszura została przygotowana przez sześć instytucji uczestniczących w projekcie „Doing Right(s): Innovative tools for professionals working with LGBT+ families” (2017-2019), współfinansowanym przez Program Erasmus+ Unii Europejskiej.

www.doingrights.eu

Italy

UNIVERSITÀ DI VERONA

Poland

Institute of Psychology
Polish Academy of Sciences

Spain

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Koordinacja:

Beatriz San Román (UAB)

Redakcja:

Zespół hiszpański: Giulia Agnese (Casal Lambda), Patrícia Aljama Cuenca (UAB), Alessandra Amato (Casal Lambda), Júlia Ceamanos Cuesta (Casal Lambda), Anna Delgado (Casal Lambda), Estel Malgosa Gasol (UAB), Silvia Morell Capel (Casal Lambda), Sergio Pascual Artigas (Casal Lambda), Verónica Portillo Serrano (Casal Lambda), Beatriz San Román (UAB).

Zespół polski: Marta Abramowicz (Tolerado), Agnieszka Król (IP PAN), Magdalena Łabędź (Tolerado), Joanna Mizielińska (IP PAN), Agata Stasińska (IP PAN), Justyna Struzik (IP PAN), Anna Strzałkowska (Tolerado), Jowita Wycisk (Tolerado).

Zespół włoski: Federica de Cordova, (UNIVR), Maria Augusta Nicoli (Agenzia RER), Luigi Palestini (Agenzia RER), Francesca Ragazzini (RER), Giulia Rodeschini (Agenzia RER), Giulia Selmi (UNIVR), Chiara Sità (UNIVR).

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution -NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)